

ŽIVOT I DJELOVANJE VJEKOSLAVA MAKSA LUBURIĆA DO PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Gordan KARLIĆ
Višeslav ARALICA
Zagreb, Republika Hrvatska

UDK: 94(497.5):929 Luburic, V. M.
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 11. svibnja 2015.

Autori u ovom radu opisuju život i političko djelovanje Vjekoslava Maksa Luburića od njegova rođenja do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Cilj je rada rasvijetliti najslabije poznat dio njegova života, kao i pokušati dati odgovor na pitanje u kojoj je mjeri ta formativna faza života utjecala na njegove kasnije postupke i razmišljanja.

Ključne riječi: Vjekoslav Maks Luburić, ustaški pokret, emigracija.

UVOD¹

Ime Vjekoslava Luburića zvanog Maks neizostavno je u gotovo svim knjigama i radovima koji se bave ustaškim pokretom i Nezavisnom Državom Hrvatskom (NDH), prvenstveno onima koji govore o Ustaškoj vojnici, ustroju logora i zatvora te općenito represivnom sustavu te države. Ništa čudnoga za čovjeka čije je ime postalo sinonim za svu žestinu i okrutnost ustaškog režima u prvoj hrvatskoj nacionalnoj državi modernog doba. Ipak, osim rada Đorđe Ličina iz 1985. godine, poduže natuknice u leksikonu *Tko je tko u NDH?* autora Zdravka Dizdara iz 1997. godine, kojemu možemo pridružiti i kraći opis Luburićeva života i djelovanja od njegova suradnika Stjepana Crničkog iz 1989. godine, ne postoji studija koja bi se sustavno pozabavila njegovim životom i djelovanjem.² Zbog toga

¹ Ovaj rad temeljen je na istraživanju studenta diplomanda Gordana Karlića pod mentorstvom dr. sc. Višeslava Aralice. Članak je znatno prerađeni i dopunjeni prvi dio diplomskog rada „Život i političko djelovanje Vjekoslava Maksa Luburića“ studenta Gordana Karlića, obranjenog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u svibnju 2015. Zahvaljujemo se dr. sc. Ivici Lučiću na mnogim dragocjenim informacijama koje se tiču obitelji i najranije mladosti Vjekoslava Luburića, a koje su uglavnom zabilježene u matičnim knjigama župe Humac kod Ljubuškoga ili su dio «lokalnog znanja».

² Đorđe LIČINA, „Andrija Artuković; Vjekoslav Luburić“, u: *Andrija Artuković; Vjekoslav Luburić / Xafer Deva/ Vanča Mihailov*, ur. Đorđe Ličina, Zagreb, 1985.; Z. D. (Zdravko DIZDAR), Luburić, Vjekoslav, u: *Tko je tko u NDH; Hrvatska 1941-1945.*, ur. Dinko Stuparić, Zagreb, 1997. (dalje u tekstu: *Tko je tko u NDH*). Članak Stjepana Crničkog „Život i rad Vjekoslava Luburića“ tiskan je 1989. godine u Madridu u publikaciji *Drina* bez navoda godine i mjesta izdavanja.



što se njegovo ime pak već dugo povlači po hrvatskoj, srpskoj i jugoslavenskoj historiografiji, to nipošto ne znači da su njegov životni put i trag koji je za sobom ostavio – vrlo često krvav i s mirisom dima – nepoznanica. Ali dok to vrijedi za razdoblje postojanja NDH, a također – premda u nešto manjoj mjeri – i za njegovo političko (i kratkotrajno vojno) djelovanje nakon Drugog svjetskog rata, za prvo je razdoblje njegova života do proglašenja NDH opravdano kazati kako je pomalo tajnovito. Ovaj rad nastoji rekonstruirati upravo to razdoblje.

U našem ćemo radu pokušati razjasniti je li Luburićev brz uspon u hijerarhiji ustaškog režima u NDH posljedica njegova djelovanja u ustaškoj emigraciji tridesetih. Pokušat ćemo također vidjeti postoji li objašnjenje njegove žestine i okrutnosti po kojoj je postao poznat tijekom postojanja NDH u događajima iz njegova djetinjstva i mladenaštva.

Pri tome ćemo se služiti podatcima iz već spomenutih radova, ali i najčešće iskazima samog Vjekoslava Luburića.³ Nalazimo ih razbacane u njegovu časopisu *Drina* koji izdaje od 1951. godine, u publikaciji *Obrana* koju izdaju članovi Hrvatskog Narodnog Otpora i u kojoj se također često javlja, kao i u njegovim pismima koja su već neko vrijeme dostupna na internetu, a nedavno su objavljena u knjizi *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića 1952.-1969. Izvorna povijesna građa*.⁴ Njegove iskaze nalazimo također i posredno u iskazima koje su nam na saslušanjima ostavili njegovi drugovi iz NDH, prije svih Ljubo Miloš i Ante Moškov, koji su o Luburićevu životu prije rata uglavnom prepričavali ono što su od njega samog čuli za vrijeme rata. Poslužiti ćemo se uz to i iskazima nekih osoba koje mu nisu bile bliske, ali su s njime dolazile u kontakt, bilo u prvoj emigraciji, bilo u NDH.

U ovom uvodu moramo upozoriti čitatelja na neke probleme s kojima smo se susreli. Ako usporedimo naime Luburićeve tvrdnje i stvarna povijesna zbivanja tamo gdje je to moguće, zamijetit ćemo da pred sobom imamo hvalisavca koji svoju vrijednost često preuveličava: on tvrdi kako 1941. rastjerava Bućevu

³ Uostalom, navodi iz spomenutih studija uglavnom se i temelje na Luburićevim pričama, neovisno o tome jesu li ih prenosili njegovi sljedbenici iz druge emigracije poput Stjepana Crničkog, ili njegovi prijatelji i drugovi iz NDH poput Moškova i Miloša, ili ih je on pod imenima generala Drinjanina, Domagoja ili Ere sam širio nakon rata.

⁴ Na internetskoj stranici-forumu <http://uzdanica.forums-free.com/pisma-vjekoslava-maksa-luburica-general-a-drinjanina-t8.html> na devetnaest stranica dostupna su transkribirana pisma za koje priređivač potpisan kao „mo“, iza kojeg se krije Mile Boban zvani Otporaš, inače pripadnik Luburićeva Hrvatskog Narodnog Otpora, tvrdi da potječu od Luburića. Fotografije i fotokopije tih pisama skupljene su u knjigu naslova *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića 1952.-1969. Izvorna povijesna građa* (ur. Mile Boban Otporaš) u izdanju *Despot infinitus* u Zagrebu 2014. godine. Pisma su u zborniku poredana kronološki. U bilješkama ćemo navoditi pisma prema datumu i adresatima.



Hrvatsku nacional-socijalističku stranku,⁵ on strijelja 22 Kozaka iz 1. kozačke divizije, on „u Korenici, Žutoj Lokvi, Gospiću i na sto drugih mjesta“ „krvavo ratuje s Talijanima“,⁶ on spašava Sinj u borbama nakon kapitulacije Italije⁷ i slično. To pretjerivanje nalazimo i u njegovu prepričavanju doživljaja iz razdoblja prije NDH, o čemu ćemo u nastavku pobliže govoriti i, tamo gdje nam izvori dopuštaju, to preuveličavanje razotkriti. Osim toga, vrlo je teško rekonstruirati njegovo djelovanje iz autobiografskih članaka naprosto zbog toga što ima mnogo različitih verzija istih događaja, ponekad i posve proturječnih. Luburić nam dakle ne može biti vjerodostojan izvor, a to znači i da jednaku dozu sumnje moramo primijeniti i na one kazivače koji nam prepričavaju ono što su o Luburićevu životu prije NDH čuli od njega samoga.

S druge strane imamo iskaze svjedoka koji su ga sretali i živjeli s njime, primjerice u Janka Puszti, ili koji nam prenose informacije o Luburićevu djelovanju u prvoj emigraciji koje ne potječu od samog Luburića – svjedoke

⁵ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ); „Ustaštvo kao državotvorni i protukomunistički ratni čimbenik“, *Drina*, 10-12/1954., Madrid, 21. Inače potpuno marginalna (i od režima namjerno marginalizirana) Nacional-socijalistička hrvatska radnička stranka koju se neformalno nazivalo Bućeva stranka (po Stjepanu Buću, početkom 20-tih prvom organizatoru ogranaka Hrvatske republikanske seljačke stranke u dubrovačkoj općini, kasnije žestokom protivniku HSS-a Vladka Mačeka), postojala je – ili bi bolje bilo reći životarila je – do kraja NDH, u sklopu Ustaškog pokreta kojem se formalno pridružila 12. srpnja 1941. godine. Stjepan Buć se u emigraciji nakon sloma NDH ograđivao od te stranke. O tome vidi u Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., 509 i dalje.

⁶ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ); „Ustaštvo kao državotvorni i protukomunistički ratni čimbenik“, *Drina*, 10-12/1954., Madrid, 21, 24. Ustvari se ovdje Luburić ne diči svojim, nego partizanskim napadima na talijansku vojsku 1943. kod Žute Lokve u akcijama za osvajanje Otočca, kao i u siječnju 1942. godine kod Korenice u kojima su dalmatinski i lički partizani nanijeli velike gubitke talijanskoj diviziji „Re“.

⁷ Pismo Generala Drinjanina 10. svibnja 1962. naslovljeno „brat Luka V. Jelović, Monte Vista, Cupertino, Cal. USA“. U tom pismu spominje kako je „u zrakoplovu, unatoč zabrani Talijana, bio donio streljivo i to je bilo spasilo Sinj“. Ta se epizoda može odnositi samo na borbe oko Sinja u rujnu 1943. godine nakon kapitulacije Italije, kad je zrakoplovima u Sinj dovožena 7. SS brdska divizija „Prinz Eugen“. U borbama oko Sinja u jesen 1943. godine, u sklopu borbi za Split, nositelj borbenih djelovanja bila je 7. SS brdska divizija „Prinz Eugen“ koja je, zajedno sa snagama NDH kojima je okosnica bila 27. ustaška djelatna bojna, spriječila prodor partizanske 1. proleterske i 4. krajiške divizije iz Livanjskog polja u zaleđe Dalmacije. Luburić je, prema kazivanju Miloša na saslušanju u srpnju 1947. godine, nakon kapitulacije Italije poslao u Dalmaciju neke svoje suradnike sa zadaćom „da pokupe oružja od talijanske vojske i otpreme ga I. Ustaškom Obrambenome Zdrugu u Jasenovac“, što su ovi s uspjehom i obavili. I to je, prema onome što se danas zna, sva Luburićeva aktivnost vezana za borbe u Dalmaciji nakon kapitulacije Italije. Hrvatski državni arhiv (dalje u tekstu: HDA), fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (dalje u tekstu: SDS RSUP SRH), 013.2.30, *Elaborat Ljube Miloša*, 44.



koje smo u napasti nazvati neovisnima, nepristranimi. Tu dolazimo do pravog problema: može li uopće biti takvih svjedoka za osobu kakva je Vjekoslav Maks Luburić? Problem je tim veći što nam svi ti neovisni – nazovimo ih za sada tako – svjedoci iskaze ostavljaju kao pripadnici poražene strane na saslušanjima koje provode pobjednici, njihovi neprijatelji, pripadnici OZN-e odnosno UDB-e. Većina je tih kazivača bila svjesna da je u situaciji iz koje nema izlaza – čini li to njihove iskaze vjerodostojnima ili iskrivljenima? A oni koji su mislili da živu glavu ipak mogu izvući – nije li oportuno za njih prikazati zloglasnog Luburića u najgorem mogućem svjetlu, kao neuračunljivu i opasnu osobu, ili pak sebe kao onog tko se s takvim čovjekom tukao i svađao?

Temeljni problemi našega zanata, ono što nazivamo kritikom izvora i rekonstrukcijom „onoga što se stvarno zbilo“ u ovom su slučaju dovedeni do krajnosti. Našli smo se razapeti između čovjeka po naravi sklonom uveličavanju, napuhivanju, pa čak i laganju čovjeka kojem su te mane još pojačane u konspirativnoj djelatnosti ili u žestokom ratovanju kojima je posvetio gotovo pa čitav svoj život s jedne strane i s druge strane njegovom reputacijom, naprosto slikom koju je o sebi stvorio svojim postupcima i munjevitim usponom u hijerarhiji ustaškog režima. Luburić nam je, recimo to tako, skriven iza mita o Luburiću u čijem su stvaranju sudjelovali on sam, njegovi suradnici i drugovi, njegovi protivnici i neprijatelji, njegovi sljedbenici i njihovi suparnici.

DJETINJSTVO, MLADOST I BIJEG IZ JUGOSLAVIJE

Vjekoslav Luburić rođen je 6. ožujka 1913. godine u Ljubuškom, kao treće dijete oca Ljubomira i majke Marice rođene Soldo, a kršten 23. ožujka 1913. u župnoj crkvi na Humcu.⁸ Zbog toga što je prezime Luburić često i u starohercegovačkom plemenu Drobnjaci u današnjoj Crnoj Gori, ponekad se znalo – uz jasnu zloradost – Vjekoslava Luburića proglašavati Srbinom odnosno Crnogorcem. Ali za takve teze, kojih je bio svjestan i sam Vjekoslav Luburić, nema potvrda.⁹ Prezime Luburić se u dokumentima nalazi po prvi put u Cetinskoj krajini prije velikih seoba uzrokovanih provalom Turaka. Premda je nepoznato

⁸ Podatci iz župnog ureda župe Ljubuški (Matične knjige župe Humac (dalje u tekstu: HMK), sv. 5, 156, 615). Ime majke Vjekoslava Luburića ponekad se u literaturi navodi kao Mara ili Marija. Zahvaljujemo dr. sc. Ivici Lučiću na informacijama. U dosjeu u kratkom zapisu o Luburićevoj biografiji sastavljenom u Zagrebu u prosincu 1985. godine stoji za datum rođenja 5. ožujka 1913. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 1.

⁹ O tome Luburić piše u „Otvorenom pismu srpskom generalu Svetomiru Djujiću”, *Drina*, 8-12/1955., 217 – 232.



ima li rod Luburića od kojih je i Vjekoslav ikakve veze s „uglednim mužem Vukom Luburićem“ koji se spominje 1446. godine u selu Cetina, nema sumnje da ima s obiteljima istog prezimena koje nalazimo 1713. u maticama katoličke župe Pojezerje kod Vrgorca, kao i u popisu katolika fra Pave Dragičevića iz 1742. kad se Luburići nalaze u Brotnju, danas Ograđeniku kod Čitluka. Upravo se iz Ograđenika obitelj Vjekoslava Luburića preselila u Ljubuški.¹⁰

Njegov je otac bio činovnik, prema nekim tvrdnjama trgovac, a majka zaposlena u tvornici duhana u Ljubuškom.¹¹ Dobrostojeća i poštovana obitelj Luburić posjedovala je kuću preko puta crkve sv. Kate u središtu Ljubuškog. Ali nakon pogibije Vjekoslavova oca Ljubomira sve se promijenilo. Vjekoslav Luburić je, prema izjavi nakon Drugog svjetskog rata, u ranom djetinjstvu svjedočio umorstvu svog oca, događaju kojim će se objašnjavati kasniji njegovi postupci po kojima će u povijesti postati poznat. Po tom iskazu, „Srbi“ su pretukli Ljubomira Luburića „pred ulaskom“, a zatim ga ostavili u podrumu polivenog vodom da se smrzne na sam Božić, navodno samo zato što je Hrvat.¹² Osim toga svjedočanstva o smrti Ljubomira Luburića imamo tek šturi zapis u župnoj knjizi „Stanje duša“ župe Humac, gdje nalazimo upisanu godinu smrti 1918. i uz taj podatak mali upitnik dopisan rukom župnika. Upravo taj mali upitnik dovodi u pitanje vjerodostojnost iskaza Vjekoslava Luburića; da je Ljubomir Luburić ubijen na tako okrutan način upravo na veliki katolički blagdan, župnik bi taj podatak zasigurno zabilježio u župnoj knjizi. Ovako se čini da ni župnik, a to znači ni Ljubomirova žena ni njezina

¹⁰ Spomen Vuka Luburića u: *Zbornik Cetinske krajine*, Sinj, 1982., 133. Luburića ima danas u Ljubuškom, u obližnjim selima Radišići i Studenci, kao i u Ograđeniku kod Čitluka. I na ovim informacijama zahvaljujemo dr. sc. Ivici Lučiću.

¹¹ Stjepan (Stipe) ŠEGO, „O mladosti i obitelji Vjekoslava Luburića“, *Obrana*, 57-58/1967., Madrid, 15. Za informaciju o trgovačkom zanatu Ljubomira Luburića zahvaljujemo dr. sc. Ivici Lučiću. Ličina tvrdi da je Vjekoslavov otac bio bankovni činovnik, kako piše i u biografskom zapisu u dosjeu Luburića. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110; HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 10. Ljubo Miloš, tetkić Vjekoslava Luburića, tvrdi da je Ljubomir Luburić bio „neki činovnik“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljube Miloša*, 7. Tomislav Sertić tvrdi slično – „financijski podčinovnik“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24.

¹² Na internetskoj stranici <https://www.youtube.com/watch?v=RgAshduXibI> može se čuti govor Vjekoslava Luburića na proslavi 10. travnja 1968. godine iz kojeg je preuzet ovaj iskaz o smrti njegova oca. U govoru Luburić kaže: „Srbi su nam pred ulaskom ubili oca.“ Mile Boban Otporaš na svojoj internet stranici-forumu (str. 15) to tumači kao da su mu oca ubili pred ulaskom u kuću, dakle pred kućnim pragom, što je tvrdnja koja se dalje kotrlja internetom. Tako se doista i može tumačiti s obzirom na to da Luburić tu govori kako su ubojstvu svjedočili Ljubomirova obitelj i njegovi susjedi, sugrađani i rodbina. Drugo bi tumačenje moglo biti da tu Luburić misli „pred ulaskom“ srpske vojske u Ljubuški. O smrti Ljube Luburića vidi u knjizi Đorđa Ličine, bilješka na str. 110. Dodajmo i to kako je Luburić ubojice svog oca jednom jednostavno nazvao četnicima. Vjekoslav LUBURIĆ; „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“, *Drina*, Madrid, 1989., 20.



djeca nisu točno znali kada je i na koji način umro otac Vjekoslava Luburića. Dodajmo da nije posve jasno ni gdje je umro Ljubomir Luburić jer se najčešće spominje da je ubijen u Trebinju gdje je prema svim tvrdnjama bio pokopan,¹³ dok se ubojstvo prema zapisu u „Stanju duša“ župe Humac i prema svjedočenju Vjekoslava Luburića iz govora 10. travnja 1968. dogodilo u Ljubuškom. Ako je mjesto njegove pogibije doista Trebinje, to dovodi u pitanje priču o ubojstvu pred kućnim pragom koje se odigralo pred očima malog Vjekoslava jer je obitelj Luburić živjela u Ljubuškom.¹⁴ Ne znamo čak ni kad se to ubojstvo dogodilo jer se osim godine 1918. iz *Stanja duša* spominju još i 1919. i 1923. godina.¹⁵

O tome kad točno, zbog čega i na koji je način umro otac budućeg generala HOS-a i zapovjednika logora u NDH dakle nemamo – barem u ovoj fazi povijesnih istraživanja – vjerodostojnih podataka. Vjerojatno jest ubijen, ali tom ubojstvu članovi obitelji nisu svjedočili. Ako jest ubijen oko Božića 1918. godine, taj bi se čin doista mogao pripisati Srbima, doduše zasigurno ne „srpskim žandarima“ ili čak četnicima na koje svaljuje krivicu Vjekoslav Luburić jer njih u tom trenutku u Hercegovini nema, ali bi se mogao pripisati hercegovačkim Srbima željnima osvete za nasilja „šuckora“ tijekom Prvog svjetskog rata ili pak vojsci Kraljevine Srbije koja tek uspostavlja svoju vlast, počesto vrlo grubim postupcima. Ali moramo ovdje dodati kako je također lako moguće da smrt Ljubomira Luburića nije imala političku motivaciju, da ga nisu ubili nekakvi „Srbi“ „zbog toga što je Hrvat“, već da je čitava ta priča tek naknadna racionalizacija mržnje Vjekoslava Luburića prema Srbima, naprosto opravdanje okrutnosti koju je on osobno, a također i režim čiji je važan dio bio, činio nad Srbima u NDH. Slično misli i Đorđe Ličina; pišući o Luburiću, kazuje da je Ljubomir Luburić poginuo u sukobu

¹³ Luburićev biograf, prijatelj i suradnik u drugoj emigraciji Stjepan Crnički tvrdi da je Ljubomir ubijen od srpskih žandara koji su „haračili i ubijali u to doba“ u Trebinju, gdje je i pokopan. Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 1989., 7, 8. U članku „U nedilju svetu, u kutiju petu“ objavljenom u publikaciji *Obrana*, 18-19/1965., 6, 7. Luburić tvrdi da mu je otac ubijen u žandarskoj kasarni u Trebinju. Grob oca u Trebinju spominje također i u svom govoru od 10. travnja 1968. godine, kao i u priči o prekidu školovanja o kojem će biti još riječi. Groba Ljubomira Luburića nema na katoličkom groblju u Trebinju, niti je upisan u knjigu umrlih katoličke župe Trebinje. I na ovoj informaciji zahvaljujemo dr. sc. Ivici Lučiću.

¹⁴ Prema podacima iz župne knjige župe Humac „*Stanje duša*“, roditelji Vjekoslava Luburića živjeli su u Ljubuškom, kućni broj 713. Kuća se nalazila preko puta crkve sv. Kate, odakle je obitelj iselila nakon smrti Ljubomira. Zahvaljujemo dr. sc. Ivici Lučiću na ovoj informaciji.

¹⁵ Stipe Šego u emigrantskom listu *Obrana* br. 57-58 iz 1967. (15) i broju 59-60 iz iste godine (8) u člancima u kojima opisuje obitelj Vjekoslava Luburića smješta ubojstvo njegova oca u 1919. godinu. Mile Boban Otporaš na spomenutoj internetskoj stranici-forumu navodi 1923. kao godinu u kojoj je ubijen Ljubomir Luburić, u komentaru Luburićevu govoru od 10. travnja 1968. godine. U spomenutom članku u *Obrani* Luburić spominje 1918. godinu. U pismu datiranom 20. listopada 1953. kaže da je ubijen 1919. godine.



sa žandarima švercajući duhan, premda ne navodi odakle mu ta informacija.¹⁶ U prilog sumnji u političku motiviranost ubojstva njegova oca bi išla i činjenica da tu priču ne spominju njegovi prijatelji, poznanici i suradnici iz razdoblja prije i za vrijeme postojanja NDH.¹⁷ Prvi je put Vjekoslav Luburić spomenuo da su mu „Srbi“ ubili oca u pismu iz listopada 1953. godine,¹⁸ dok priču o tome kako je i gdje ubijen nalazimo po prvi put u njegovim autobiografskim člancima objavljivanim u *Obrani* 1965. godine. Nakon tih članaka tu će priču ponoviti još nekoliko puta – naravno u različitim varijantama o tome gdje točno i koje godine.

Kako bi prehranila djecu, Marija Luburić zaposlila se u tvornici duhana u Ljubuškom. Uskoro se udala za Jozu Tambića, kojem će roditi troje djece.¹⁹

¹⁶ Đorđe LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110, bilješka.

¹⁷ Očekivali bismo takvu informaciju npr. od njegova rođaka (tetkića, njihove su majke bile sestre) Ljube Miloša, ali on o tome ništa ne govori, baš kao ni Moškov, Servatzy, Sertić, Srećko Kremzир, Bzik, ni itko drugi koji ga je upoznao u prvoj emigraciji ili u NDH. Sumnjama bi u prilog išla i sudbina, odnosno političko opredjeljenje njegova starijeg brata Dragutina. Dragutin naime nije dijelio bratov nacionalistički zanos, barem ako je suditi po dosjeu UDB-e u kojem stoji da je bio „jugoslavenski orijentiran“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 10. Marinko Polić, zapovjednik 10. satnije III. bojne I. ustaškog obrambenog zdruga, nakon rata je u novinama *Hrvatski glas* tvrdio da je Dragutin Luburić bio komunist. Polić tvrdi da ga je vidio u travnju 1945. malo prije povlačenja u Zagrebu u činu domobranskog stožernog narednika. Ubrzo po završetku rata Dragutin Luburić bio je „šef restauracije“ na željezničkoj postaji u Vinkovcima te je 1950. godine bio, kako Polić kaže pozivajući se na vijesti koje su prenijele novine *Borba* i *Vjesnik*, proglašen „udarnikom“. M. G. POLIĆ, „Od Mostara do Bleiburga“, *Hrvatski glas*, 18/1966. (30. travnja 1966), 8; o Dragutinu Luburiću kao komunistu i u broju 28. Stipe Šego u člancima u *Obrani* te je navode vrlo nespretno pokušao opovrgnuti. Stjepan (Stipe) ŠEGO, „O mladosti i obitelji Vjekoslava Luburića“, *Obrana*, 57-58/1967., Madrid, 15. Da je Ljubomirova smrt bila doista šovinistički čin Srba prema jednom Hrvat, a pogotovo da se još dogodio pred očima njegove djece, Dragutin bi tražeći osvetu krenuo istim političkim putem kao i mlađi mu brat.

¹⁸ General Drinjanin, pismo datirano 20. listopada 1953., u: *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića 1952-1969. Izvorna povijesna građa*, ur. Mile Boban Otporaš, Zagreb, 2014., 29.

¹⁹ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110. Ličina u svom radu bilježi podatak o samoubojstvu Vjekoslavove sestre Olge koja se bacila u rijeku Trebižat zbog toga što joj je majka branila da se uda za muslimana iz Ljubuškog. Tvrdi također kako se taj čin snažno dojmio njezina brata Vjekoslava. Ta informacija potječe iz Luburićeva dosjea, u dijelu koji govori o njegovoj obitelji. Spomena o tome događaju u Luburićevim sjećanjima nismo našli, baš kao ni u izjavama, pismima i člancima koje su nam o Luburiću ostavili njegovi poznanici, prijatelji, rođaci i ratni drugovi. Ili se takvo što nije dogodilo, ili ga se pak to samoubojstvo nije dojmilo – što bi i moglo biti moguće jer se njezino samoubojstvo dogodilo „nešto prije 1940. godine“, dakle osam godina nakon Luburićeva odlaska iz rodnog kraja. Na internetskoj stranici-forumu <http://www.hrhb.info/showthread.php?t=5135&page=17> Mile Boban Otporaš u jednom tekstu o Vjekoslavu Luburiću napisanom 2013. godine spominje da je ovaj imao i drugu sestru, kojoj ne zna imena, i koja se utopila u Neretvi kad je imala petnaest godina. Ta se tvrdnja ne slaže pak s podatkom suradnika Vjekoslava Luburića iz NDH i druge emigracije prema kojem je Vjekoslav imao sestru Miru te polusestre Nadu i Zoru – sestra s imenom Olga se ne spominje. Stjepan (Stipe) ŠEGO, „O mladosti i obitelji Vjekoslava Luburića“, *Obrana*, 57-58/1967., Madrid, 15. Prema podatku dr. sc. Ivica Lučića, Vjekoslav je imao sestru Olgu rođenu 1915. godine koja je počinila samoubojstvo u vrijeme kad je Vjekoslav bio u emigraciji.



Vjekoslav Luburić je osnovnu školu pohađao i završio u Ljubuškom, zatim se upisuje u gimnaziju u Mostaru koja će, kako je jednom rekao, „odgojiti mnogo ustaških pukovnika, partizanskih komesara i četničkih vojvoda“.²⁰ I dok su počeci njegova školovanja po svemu sudeći prošli bez ikakvih problema po mladog Vjekoslava, odlaskom u Mostar zapast će u sukobe političke naravi koji će odrediti njegov životni put. U to je vrijeme postao politički angažiran u katoličkim organizacijama *Domagoj* i *Orao*.²¹ Važnost ovih organizacija za Luburićevo političko sazrijevanje vidljivo je u njegovim sjećanjima, kada kaže kako ga je „odgojila majka i fratar Žarko Vlaho i Orao i Domagoj“,²² a upravo iz ove posljednje udruge potječe njegov pseudonim „Domagoj“ kojim se služio u drugoj emigraciji (a po vlastitom svjedočenju i u prvoj). Često je u svojim sjećanjima spominjao kako se u trećem razredu gimnazije sukobljavao s profesorom iz povijesti Kostom Leovcem, Srbinom odnosno „divljim Vlahom“²³ „koga je vrag negdje iz Niša doveo u hrvatski Mostar“ i koji je na svojim predavanjima s oduševljenjem govorio o hajducima, o crnogorskim Vladikama, ali i o tome kako ne postoji hrvatska povijest. Govorio je taj profesor, sjeća se Luburić živo, da je kod Hrvata bilo od „Pacta Convente sve čisto robstvo iz kojeg su nas Srbi oslobodili 1918. godine“.²⁴ Mladi je Vjekoslav kao protudokaz tim tvrdnjama donio profesoru Leovcu djela Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića.

Inače se čini da je Luburić, žestok mladi nacionalist željan osvete, svoje tvrdnje u razmiricama s kolegama Srbima radije potkrjepljivao nečim tvrdim od papira, što ga je ubrzo dovelo na popis problematičnih učenika.²⁵ O tim sukobima

²⁰ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 15-16-17/1964., Madrid, 7. Zanimljivo je da Stjepan Crnički u svojoj kratkoj Luburićevoj biografiji kaže kako je ovaj upisao i pohađao gimnaziju u Širokom Brijegu. Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 7.

²¹ Na jednom će mjestu Luburić ovim organizacijama pribrojati još i Križare. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 15-16-17/1964., Madrid, 7. Između ovih katoličkih političkih organizacija postojale su brojne trzavice i svađe, ali Luburić naglašava da se one u Hercegovini nisu osjećale, već da su sve te udruge djelovale zajednički u oporbi prema pristicama režima Kraljevine Jugoslavije. Njegovim riječima: „Nisu se slagali ni Domagojci sa Orlašima, ali to je bila stvar seniora u Zagrebu, dok smo mi u Mostaru bili u isto vrijeme članovi ‘Orla’ i ‘Domagoja.’“ Isto piše i u Vjekoslav LUBURIĆ, „Deda“, *Drina*, 10-12/1954., 56 – 61.

²² Vjekoslav LUBURIĆ, „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“, *Obrana*, 120/1969., 2 – 4.

²³ Pismo generala Drinjanina (V. Luburića) Miljenku Dabi Peraniću 26. kolovoza 1962. Istog profesora spominje i u članku „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 27/1965., Madrid, 7 te u članku „Deda“ posvećenom Mati Primorcu. Vjekoslav LUBURIĆ, „Deda“, *Drina*, 10-12/1954., 56 – 61.

²⁴ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 15-16-17/1964., Madrid, 7.

²⁵ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110.



govori u svojim sjećanjima, pričajući kako su on i njegovi drugovi „osjećali Orjunu, Jugosokol, Skaute, batine istih i policije“.²⁶ Doda li se tome i „pritisak srpskih profesora“ o kojem također pripovijeda, vidimo u kakvim je okolnostima protjecalo njegovo školovanje. Zamjerio se upravi gimnazije pogotovo nakon što je po klupama polijepio šesto cedulja na kojima je pisalo „Živjela Hrvatska“.²⁷ Nakon toga mu ni zauzimanje fra Dominika Mandića, tada Luburićeva profesora, nije pomoglo da ne dođe do prekida školovanja u petom razredu gimnazije. Čini se da je Luburić odluku o prekidu školovanja donio sam, kako je znao navoditi u svojim autobiografskim člancima objavljivanim u novinama *Obrana*, nakon brojnih svađa s profesorima i tuča s đacima Srbima, premda ima i tvrdnji da je bio izbačen.²⁸ Ono u što nema sumnje jest da je Luburić prekid svog školovanja tumačio posljedicom pritiska „Gačana“, kako je on nazivao Srbe iz istočne Hercegovine, te drugih profesora osim spomenutog Leovca s kojima se sukobljavao.²⁹ Zbog toga povrijeđeni Vjekoslav Luburić odlazi u Trebinje, tamo nalazi neoznačeni očev grob uz pomoć jednog mještana katolika i na njemu se zaklinje „na osvetu“.³⁰

Nakon prekida školovanja do njega dopiru vijesti o grupi zavjerenika koji se imaju namjeru boriti za oslobođenje Hrvata i uspostavu hrvatske državne nezavisnosti. Pokušava im se pridružiti i pobjeći u Italiju, u čemu ne uspijeva.³¹

²⁶ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 15-16-17/1964., Madrid, 7. Na isto aludira kad u svom govoru održanom 10. travnja 1968. godine spominjući nevolje Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji kaže „mi koji smo kao djeca dobivali čuške i batine“.

²⁷ Pismo Vjekoslava Luburića „Glasu Domovine“, Toronto, srpanj 1960. Isto u Vjekoslav LUBURIĆ, „Deda“, *Drina*, 10-12/1954., 56 – 61.

²⁸ Ličina tvrdi da je Luburić bio izbačen iz škole u: Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110, što navodi i Luburić u jednom pismu u: Pismo Vjekoslava Luburića „Glasu Domovine“. Isto tvrdi i Tomislav Sertić. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24. U autobiografskim člancima Luburić ne tvrdi da je bio izbačen iz škole, već da je svojevolumeno napustio školovanje nakon „prvog tromjesečja petog razreda“ kako bi „pošao davno željenim pravcem“. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. S očeva i Radićeva groba na Janka Pustu“, *Obrana*, 21/1965., Madrid, 7; Slično i u General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 18-19/1965., Madrid, 6, 7. U pismu Miljenku Dabi Peraniću također ne piše kako je iz škole izbačen, već da ju je napustio nakon brojnih svađa s profesorima i tuča s đacima Srbima. Isto nesuglasje nalazimo i u njegovu dosjeu: na jednom mjestu stoji da je izbačen (kratka biografija iz 1985., str. 1 dosjea), na drugom da sam prekida školovanje (str. 11 dosjea).

²⁹ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. S očeva i Radićeva groba na Janka Pustu“, *Obrana*, 21/1965., Madrid, 7.

³⁰ Riječima Luburića, zakleo se na grobu svog oca „da ću se protiv uljeza u moju Hrvatsku boriti do zadnje kapi krvi i do zadnjega daha.“ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. S očeva i Radićeva groba na Janka Pustu“, *Obrana*, 21/1965., Madrid, 7.

³¹ Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 1989., 7.



Tako je barem znao govoriti svom suradniku Crničkom; sam pak priča kako je nakon prekinutog školovanja krenuo u upoznavanje Hrvatske, pješke „od Kotora do Foče, od Čakovca do pola zemunskog mosta“, zatim je „prokrstario i Dalmaciju, i sve otoke, bez dinara u džepu, pjevajući iz sveg glasa po malim brodicama“, „kroz Bosnu, kroz Slavoniju, kroz Srijem, kroz Liku, uvijek s ličkom kapicom i na njoj hrvatski grb i trobojnica“. ³² Ako i jest krenuo na to putovanje, nije daleko mogao dospjeti jer je već 7. rujna 1929. godine bio uhićen zbog skitnje, zbog čega je dva dana proveo u zatvoru u Mostaru. ³³ Nakon toga zapošljava se u Bolesničkoj blagajni pri Javnoj burzi. Tu će raditi otprilike dvije godine, sve dok zbog pronevjere 5. prosinca 1931. ne bude osuđen na zatvorsku kaznu. ³⁴ Kako bi izbjegao služenje petomjesečne kazne, pokušava pobjeći u inozemstvo nastojeći se domoći Albanije, ali u tome ne uspijeva. ³⁵ Prema nepotkrijepljenoj tvrdnji Ličine, ponovno je zbog pronevjere uhapšen 4. lipnja 1932. godine. ³⁶ Ako i jest, zatvorsku kaznu nije izdržavao.

³² General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. S očeva i Radićeva groba na Janka Pustu“, *Obrana*, 21/1965., Madrid, 7.

³³ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110. Tu epizodu spominje i Crnički, ali je povezuje s Luburićevim pokušajem da se dočepa Mađarske kako bi se priključio ustašama. Prema toj priči, Luburić je uhićen u Subotici i odatle vraćen majci u Ljubuški. Luburić međutim hapšenje u Subotici nigdje ne spominje.

³⁴ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110. Dodajmo da se u Luburićevu kartonu Zemaljske komisije za ratne zločine (dalje u tekstu: ZKRZ) 1945. godine pod zanimanjem navodi „bivši činovnik“, pod čim se vjerojatno misli na njegov rad u administraciji Javne burze u Mostaru. HDA, f. 306, ZKRZ, *Kartoteka zločinaca okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu*, Z-3039, Luburić Maks.

³⁵ Presudu radi pronevjere novca nalazimo u Ličine (Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 110), koji za ovaj slučaj navodi broj sudskog predmeta i presude. I Ljubo Miloš na saslušanju spominje hapšenje, premda mu nije bio poznat razlog. Prema njegovu iskazu, Luburić se pokušao domoći Albanije nakon odslužene kazne i gotovo da je u tom naumu i uspio. Zbog toga je opet završio u zatvoru, nakon kojeg odlazi u Mađarsku, i to „otprilike 1930. godine“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljube Miloša*, 7. Milošev je iskaz u skladu s našom rekonstrukcijom temeljenoj na Ličinu radu: prvo hapšenje o kojem Miloš govori može biti hapšenje zbog skitnje, zatim slijedi bijeg u Albaniju, pa drugi boravak u zatvoru. Izostavljen je podatak o pronevjeri novca – koji je Luburić imao razloga zatajiti svom rođaku i suradniku. Zanimljivo je da Luburić svoj bijeg do granice s Albanijom nigdje ne spominje.

³⁶ Ako je taj podatak točan, onda bi to značilo da je Luburić pronevjerio novac neke javne ustanove – možda, premda to zvuči doista nevjerovatno, baš Javne burze – gotovo pa odmah nakon izlaska iz zatvora. Zbog toga sumnjamo u taj podatak, tim više što Ličina u ovom slučaju za razliku od prve presude ne navodi izvor, odnosno broj sudskog predmeta. Ovaj je neuvjerenjivi podatak uvršten u kratku Luburićevu biografiju napisanu u prosincu 1985. u Zagrebu – dakle nakon objavljivanja Ličinine knjige (odnosno članaka) – u kojoj stoji da je Luburić od 1929. do 1932. tri puta sudski kažnjavan zbog skitnje i pronevjere. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 1.



Odlazi u Zagreb gdje se zapošljava prvo na igralištu nogometnog kluba „Građanski“, a zatim na imanju Vinovrh u vlasništvu Hrvatskog Radiše. Navodno se tada sreo s Petrom Milutinom Kvaternikom.³⁷ U to se doba ponudio Mačeku kao osobni zaštitar posjetivši ovoga u njegovu uredu – tvrdnja kojoj proturječi Maček u svojim *Memoarima*.³⁸ Tom je prilikom sreo po prvi put – kako je ispričao jednom prigodom – i Antu Moškova.³⁹ Ne posve proturječna, ali značajno drukčija je tvrdnja Tomislava Sertića prema kojoj se Luburić, došavši u Zagreb, zaposlio kao konjušar na imanju bivšeg ministra Ivana Kovačevića (ministar šuma i ruda u vladi Milenka R. Vesnića od 18. kolovoza 1920. do 1. siječnja 1921.). Zbog toga što je Luburić „užasno zlostavljao“ kobilu za koju se morao brinuti, Kovačević ga je ubrzo otpustio.⁴⁰ Na kratko odlazi u Suboticu nastojeći se opet dočepati inozemstva, ovaj put Mađarske, ali ni tada ne uspijeva. Iz Subotice kreće na jedno imanje u baranjskom selu Torjanci gdje će desetak dana raditi i živjeti.⁴¹ Odatle se ilegalno prebacuje preko granice u Mađarsku, i to, kako tvrdi, pod paljbom granične ophodnje žandara Kraljevine Jugoslavije na koju uzvraća istom mjerom, ranjavajući pri tome jednog od žandara.⁴²

³⁷ Vjekoslav LUBURIĆ, „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“, *Drina*, 1989., 20. Petar Milutin Kvaternik (češće se navodi bez prvog imena, Milutin Kvaternik – tako i u spomenutom Luburićevu članku) je brat Slavka Kvaternika, također član ustaškog pokreta u domovini. Bio je glavni ravnatelj Hrvatskog Radiše od 1923. do 1930. i od 1933. do 1941. godine te upravitelj zadruge Hrvatskog Radiše od sredine 1933. do sredine 1934. godine. Ubijen je od časnika vojske Kraljevine Jugoslavije 10. travnja 1941. u Crikvenici pokušavajući tamo uspostaviti vlast tek proglašene NDH. Mira KOLAR, *Hrvatski Radiša 1903.-1945./2003.*, Zagreb, 2004., 387; *Tko je tko u NDH*, 226.

³⁸ Luburić je vrlo detaljno – pa stoga i uvjerljivo – opisao svoj susret s Mačekom i njegovom tajnicom, budućom ženom, u odvjetničkom uredu u Prilazu Đure Deželića u svome članku „Prigodom smrti Vladka Mačeka“ objavljenome u *Obrani* u rujnu 1965. (br. 22). Maček međutim u svojoj autobiografiji priča kako su ustaše u jesen 1941. godine došli po njega na imanje Kupinec te tvrdi: „Nikoga od njih nisam otprije poznao, ali je njihov vođa, na pitanje moje žene kako se zove, rekao da se zove Vjekoslav Luburić“. Vladko MAČEK, *Memoari*, Zagreb, 1992., 165.

³⁹ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 22/1965., Madrid, 7, 8.

⁴⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24. Sertić smješta te događaje u Zagreb, ali je vjerojatnije da se epizoda sa zlostavljanjem kobile zbila za vrijeme Luburićeva boravka u Subotici. On sam naime priča kako je u Subotici, kamo je došao iz Zagreba, kraće vrijeme radio kao konjušar na imanju „jednog Bunjevca“. Vjekoslav LUBURIĆ, „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“, *Obrana*, 119-120/1969., Madrid, 2 – 4.

⁴¹ Selo Torjanci u Baranji (krivo napisano Trojanci) Luburić spominje u članku „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“ objavljenom u *Obrani*, 119-120/1969., Madrid, 2 – 4. U dosjeu se nigdje ne spominje Luburićev boravak u Baranji, već se tvrdi kako je u Mađarsku pobjegao iz Subotice.

⁴² Svoj je bijeg u Mađarsku Luburić detaljno ispričao u drugoj emigraciji. Vjekoslav LUBURIĆ, „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste“, *Drina*, 1989., 23 – 25. Nalazimo tu priču neizmijenjenu i kod Crničkog. Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 9.



BORAVAK U JANKA PUSZTI

Nakon kraćeg boravka u mađarskom pritvoru zbog nelegalnog prelaska granice upućuje se u Janka Puszta, tada jedan od glavnih logora za obuku ustaša. Počeci postojanja tog logora povezani su s djelovanjem Gustava Perčeca, bliskog suradnika Ante Pavelića u samim začetcima ustaške organizacije. U ljeto 1931. godine zakupio je veliko imanje u Janka Puszti blizu granice s Kraljevinom Jugoslavijom, s planom da ono posluži kao centar za okupljanje i vojnu izobrazbu političkih izbjeglica spremnih na oružanu borbu protiv režima Kraljevine Jugoslavije za uspostavu nezavisnosti Hrvatske. U samim počecima djelovanja tog logora stvari su išle vrlo polako i uz puno problema i razmirica, veliki dio kojih je potjecao upravo od Perčeca i njegova odnosa prema emigrantima. Zbog toga logor nije funkcionirao kao ustaški centar za obuku do sredine 1932. godine kada se, posredovanjem Ivana Perčevića i uz vodstvo Perčeca, ponovno počinju primati emigranti i uvodi vojnički režim. Od tada su se u logoru malobrojni pridošlice – kojih prema izjavama svjedoka nikada nije bilo više od četrdesetak – prvenstveno učili vojnim, gerilskim i terorističkim vještinama koje su trebale poslužiti za rušenje Kraljevine Jugoslavije i stvaranje hrvatske države.⁴³

Zbog toga što se Luburić u svojim sjećanjima zadovoljava samo s tvrdnjom kako je nakon nekoliko dana pritvora otišao u Janka Puszta, rekonstruiranje načina na koji je dospio u logor moguće je, uz dosta ograda, jedino putem analogije s nama poznatim primjerima kod drugih emigranata.⁴⁴ Nakon izjave emigranta predstavnicima mađarskih vlasti o političkim razlozima bijega te nakon što bi osobe zadužene za vezu kod mađarskih vlasti o tome obavijestile upravu logora, netko bi iz najužeg kruga povjerenika vodstva logora, nekada i sam Perčec, došao po dotičnog emigranta. Uslijedila bi provjera nakon koje bi im dodijelili lažna imena i dužnosti u logoru. Imena koja su dobivali nekada su bila provizorna te su služila samo kao privremena lažna identifikacija, ali su uglavnom bila trajni pseudonimi tipični za urotničke organizacije kakva je bila ustaška. Tako će i Vjekoslavu Luburiću u logoru nadjenuti ime Maks pod kojim će postati poznat i koje će zadržati, za razliku od svojih drugova iz prve emigracije koji su

⁴³ O ustroju i funkcioniranju logora u Janka Puszti preuzimam iz M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 247 – 256 te Vladimir Šadek, *Ustaše i Janka Puszta*, Zagreb, 2011., 23 – 71. Kronologiju zbivanja vezanih uz Janka Puszta iz tih radova dopunjujem i ispravljam kad je to potrebno na osnovi iskaza svjedoka – uključujući tu i Luburića – te iz knjige Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978.

⁴⁴ Poslužiti ćemo se primjerima jednih od prvih emigranata u Janka Puszti iz 1931. godine, Stjepana Petrovića, Marijana Mađerića, Ivana Mraza i Dragutina Sikirice te Mije Bzika koji je emigrirao i u logor došao 1933. godine, koje u svome radu donosi Šadek. V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 33, 51.



konspirativna imena vrativši se u domovinu ostavili zaboravu.⁴⁵ Iskaz svjedoka s Janka Puzte o Luburićevu prvom pojavljivanju u logoru ipak nas navodi na znatiželju: sa sobom je, naime, donio „malu ručnu ‘Mercedes’ pisaću mašinu“.⁴⁶

Problem predstavlja i pitanje kada je Luburić stigao u logor. Pričajući o njegovu životu, i on i njegov biograf Crnički rijetko kada doživljaje pomnije vremenski određuju. Postoje tri izjave koje njegov dolazak u Mađarsku i pristupanje ustašama smještaju čak u 1930. godinu, što se, zbog gore rečenog opisa djelovanja logora u Janka Puzti, da lako odbaciti kao krivo datiranje.⁴⁷ Zbivanja vezana uz boravak u Zagrebu, kao i kratak boravak u Subotici i Torjancima moramo smjestiti u 1932. ili početak 1933. godine. Iz Luburićeve se priče naime o prvom njegovu susretu s Mačekom u odvjetničkom uredu u Prilazu Đure Deželića da

⁴⁵ Mile Boban Otporaš tvrdi da mu je nadimak dao Jure Francetić što je, zahvaljujući internetu, već preraslo u općeprihvaćenu legendu. U tekstu na internet stranici-forumu hrhb.info/showthread.php?t=5135&page=17 posvećenom Luburiću napisanom 2013. godine Mile Boban Otporaš navodi kako je za taj podatak doznao iz publikacije *Crna legija, Jure i Boban*. Francetić je u logor došao krajem 1933. godine, a Luburić je svoj pseudonim dobio pri dolasku u logor, u proljeće te godine. Dodajmo da svjedok Feliks Kaufman (pseudonim iza kojeg se krije Srećko Kremzir) koji je napisao elaborat *Osobe koje sam upoznao 1933. u Janka Pusti* kao urotnički pseudonim-nadimak za Luburića navodi – samo na jednome mjestu – ime „Marko“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 9.

⁴⁶ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 9, 17. U svojoj priči o bijegu u Mađarsku Luburić ne spominje nikakav pisaći stroj; prema njemu, on je pri bijegu u rukama držao molitvenik, odnosno nabožnu pjesmaricu, kutiju sa streljivom, pištolj, a za pasom je imao i nož, koji je, vrijedi dodati, u trenutcima najveće opasnosti u sukobu s jugoslavenskim žandarima držao među zubima.

⁴⁷ Jedna izjava potječe od Ljube Miloša koji tvrdi da je Luburić došao u Mađarsku „otprilike 1930. godine“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljube Miloša*, 7. Druga je Luburićeva tvrdnja iznesena u jednom pismu 1961. godine u kojem kaže kako ima 48 godina, od čega 31 godine djelatne službe, što bi značilo da je u ustaše, odnosno u Janka Puztu stupio 1930. godine (Pismo Vjekoslava Luburića iz Madrida 21. studenog 1961. naslovljeno *Nekolicini braće u Australiji*). Barem je dvaput Luburić u svojim člancima tvrdio kako je u Janka Puztu došao „kao dijete“, iz čega bi se dalo razumjeti kako je u ustaški pokret stupio kao sedamnaestogodišnjak, a ne s navršenih dvadeset godina (General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ, „Bego“, *Drina*, 1/1951., 10 – 13; General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’, *Obrana*, 25/1965., 6, 7). U nekim je pismima tvrdio čak da je bio „ustaša od postanka organizacije“, što bi se dalo shvatiti kao da je u emigraciju otišao čak i prije 1930. godine (pismo generala Drinjanina braći u Kanadi, 16. kolovoza 1956. u: *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 95). Prema jednoj tvrdnji Krunoslava Batušića, zapovjednika osobne pratnje Vladka Mačeka, Luburić je Mačeka sreo i ponudio mu se kao zaštitar još 1929. godine, što bi moglo značiti i da je u Mađarsku emigrirao 1930. godine (Krunoslav BATUŠIĆ, „Štapovima i topovima. Sjećanja na Antu Moškova i PTS“, *Drina*, 1-2/1965., Madrid, 191 – 202). Moramo ovdje napomenuti kako je krajem 1929. godine doista postojao trenutak u kojem se pojavila potreba za osobnom zaštitom Mačeka, iz sličnih razloga kao i u jesen 1932. godine. Tada je naime zbog bombaške afere prijetila opasnost da predsjednik tada zabranjenog HSS-a bude uhapšen i odveden u Beograd, što se i dogodilo u noći 4. na 5. siječnja 1930. godine.



razumjeti kako su ta zbivanja vezana uz objavljivanje Zagrebačkih punktacija (napisanih 7. studenoga 1932.) i napetosti koje su zatim uslijedile.⁴⁸ Prema tome bi i Luburićev bijeg u Mađarsku i dolazak u logor morali smjestiti najranije na sami kraj 1932. godine⁴⁹ ili vjerojatnije negdje na početak 1933. godine. Na prve mjesece 1933. godine upućivala bi, između ostalog, njegova tvrdnja o susretu s Petrom Milutinom Kvaternikom na imanju Vinovrh na kojem je radio; Kvaternik se naime nakon trogodišnjeg izbjivanja vratio u organizaciju Hrvatskog Radiše 9. veljače 1933. godine.⁵⁰

Prema priči koju nam je ostavio Luburić, prebacivanje u Mađarsku zbilo se u vrijeme oranja i gnojidbe, što bi moglo značiti da se dogodilo u proljeće, preciznije u travnju ili svibnju. Neko je vrijeme proveo i u vodi „do vrata“, odjeven poprilično lagano, da bi nakon izlaska iz kanala posve mokar pucao po žandarima, sklanjao se od njih i na kraju bio odveden u vojarnu mađarskih graničara – sve nam to

⁴⁸ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 22/1965., Madrid, 7, 8. Vidi i prethodnu bilješku u kojoj ostavljamo mogućnost, barem teoretsku, da je tu riječ o napetostima oko sudbine Mačeka krajem 1929. godine jer Luburić ne spominje izričito Zagrebačke punktacije. Moramo ovdje napomenuti kako je *moguće* da se njegov bijeg u Mađarsku dogodio 1930. godine; u tom bismo slučaju sve rečeno o njegovu životu nakon prekida školovanja morali izbaciti te istovremeno odgovoriti na pitanja gdje je bio i što se s njim događalo od te godine do 1933. Preciznije, morali bismo odgovoriti zbog čega ga nitko od osoba s Janka Puzte za koje znamo da su u logoru za obuku ustaša bile prisutne od prvih dana ne spominje. Ono što zbunjuje – i zbog čega ostavljamo nerazjašnjenim pitanje koje je godine on došao u logor – jest to što se u njegovim opisima života i zbivanja u logoru nalaze neki detalji koji bi se mogli razumjeti kao da govore o zbivanjima prije 1933. godine – npr. kad kaže da su mađarske vlasti odaslale na drugi kraj Mađarske neke osobe s Janka Puzte, pri čemu imenuje obitelj Tomas, koji doista i jesu bili udaljeni u Debrecen krajem 1931. ili početkom 1932. godine.

⁴⁹ Tomislav Sertić kaže kako je nakon otpuštanja iz službe konjušara na imanju Ivica Kovačevića Luburić „u ciganskom odijelu (!) krenuo prema Dravi i probio se do Janka Puzte (oko 1932. godine)“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24. I Luburić u jednom članku kaže kako je 1932. godine bio u logoru. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Umro je ustaški odvjetnik Georges Desbons“, *Drina*, 1/1963., Madrid, 202. Tu kaže kako je tada bio pobočnik satnika Vjekoslava Servatzya te da je u tom svojstvu prisustvovao dogovoru između Ivana Perčevića i Ivana Kodanića o angažiranju francuskog odvjetnika Desbonsa. Zsigurino se tu radi o 1934. godini jer taj dogovor Luburić povezuje s planiranjem atentata u Marseillesu. Toj tvrdnji, dodajmo, nema potvrde; Perčević spominje u svojim iskazima danima OZN-i 1945. da se u Beču dva puta susreo s odvjetnikom Desbonsom u vrijeme priprema za suđenje uhvaćenim atentatorima Miji Kralju, Ivanu Rajiću i Zvonimiru Pospišilu, ali ne spominje da je tu bio prisutan Luburić. Znakovito je da Perčević nikada ne spominje Luburića kad govori o razdoblju prve ustaške emigracije. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, *Dosje Ivan Perčević*, 4.

⁵⁰ Mira KOLAR, *Hrvatski Radiša 1903.-1945./2003.*, 185. Napominjemo kako i u ovom slučaju ova datacija vrijedi ako smještamo odlazak Luburića u Mađarsku u 1933. godinu, jednako kao i ako je otišao 1930. godine; i te je godine naime također mogao vidjeti Petra Milutina Kvaternika jer je ovaj bio njezin ravnatelj od 1923. do 1930. godine.



također potvrđuje da je riječ o toplom dijelu godine.⁵¹ Potvrde tome nalazimo i u nekim svjedočenjima ljudi s Janka Puszte.

Mijo Bzik na saslušanju 1945. godine tvrdi kako je u trenutku njegova dolaska u logor na Janka Puszti polovinom veljače 1933. godine tamo bilo prisutno „najviše dvadesetak ljudi, od kojih nijedan danas poznati emigrant“.⁵² U logoru je bio „tek mjesec dana“ kada „po prilici početkom travnja ili svršetkom ožujka 1933. godine“ odlazi u Italiju. Prije tog datuma dakle Luburić nije mogao biti u logoru.

Iskaz se Mije Bzika o datumu dolaska Luburića uglavnom slaže s onim drugog svjedoka s Janka Puszte zvanog Feliks Kaufman, pisca elaborata *Osobe koje sam upoznao 1933. na Janka Pusti i Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH*, najvjerojatnije Srećka Kremzira, koji je u Janka Pusztu došao 27. ožujka 1933. godine. U vrijeme kad je on dospio u logor Luburić tamo još nije bio. Feliks Kaufman na saslušanju pred djelatnicima OZN-e 1945. godine ne navodi datum, tek tvrdi da je Luburić u logor došao kad i Stjepan Pižeta te nešto prije negoli će doći Emil Lahowski. Emil Lahowski će pak u svome iskazu datirati svoj dolazak u logor negdje krajem travnja 1933. godine.⁵³ Na drugom mjestu Feliks Kaufman, odnosno Srećko Kremzir, spominje Luburića kao zapisničara pri saslušanju vezanom uz bijeg Jelke Pogorelec, dan prije negoli će Perčec zauvijek napustiti logor te nešto prije dolaska Servatzyja iz Italije polovinom svibnja 1933. godine.⁵⁴ Prema ovim iskazima, Luburić je dakle u Janka Pusztu došao najranije negdje u drugoj polovici travnja 1933. godine.

⁵¹ Vjekoslav LUBURIĆ, „Sa groba ‘Staroga’ do Janka Puste”, *Obrana*, 119-120/1969., Madrid, 2 – 4.

⁵² HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Mijo Bzik*, 18; vidi i V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 51.

⁵³ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Emil Lahovski*, 3. Taj se njegov iskaz otprilike slaže s Bzikovim, koji tvrdi da je Lahowski došao u logor malo prije Bzikova odlaska u Italiju. Napomenimo kako je iskaz Lahowskoga u mnogim detaljima vrlo neprecizan i nepouzdan; vidljivo je kako se on svojim svjedočenjima nastoji udaljiti od ustaškog pokreta i sebe predstaviti kao otpadnika od ustaša, što se ne slaže s izjavama drugih svjedoka. Dodajmo da Vladimir Šadek tvrdi da je Lahowski došao u logor 7. veljače, a Pižeta u siječnju 1933. godine, što u ovom radu ne prihvaćamo. V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 50.

⁵⁴ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 17, 18. Premda Vladimir Šadek u spomenutoj knjizi preuzima ovaj Kremzirov navod o dolasku Servatzyja u logor u Janka Puszti kao pouzdan, on zasigurno to nije. Izvještaj Vladete Milićevića iz Beča 30. svibnja 1933. godine govori kako je Perčec zapovjednik Janka Puszte. B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 112. U svojem iskazu Servatzy navodi kako je u Janka Puszti bio 1933. godine te tvrdi kako je bio zapovjednikom „otprilike godinu dana” – vrlo neprecizan navod zbog toga što je, kako ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju ovog rada, gašenje logora bilo formalno provedeno u svibnju (ili lipnju) 1934. godine, dok se stvarni prestanak ikakve ustaške aktivnosti u Janka Puszti zbio 1. listopada te godine kad imanje preuzima drugi zakupac. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Vjekoslav Servatzy*, 3. Ivan Perčević u svojem iskazu pak smješta smjenu zapovjedništva u kraj siječnja ili početak veljače



Izjave Jelke Pogorelec također nam mogu potvrditi ovakvu približnu dataciju. Kremzir u svojem iskazu tvrdi da je Luburić stigao u logor nešto prije zadnjeg posjeta Perčecove ljubavnice Jelke Pogorelec Janka Puszti. Ona pak u svojim člancima u *Novostima* kaže kako je u logoru bila za Uskrs (koji je te godine bio 16. travnja) te opet jednom prilikom pri čemu ne navodi datum, premda se da zaključiti kako između te dvije posjete nije prošlo puno vremena. Za Uskrs je, tvrdi, u Janka Puszti bilo 24 emigranta, a zadnji put kad je tamo boravila nabrojala ih je tridesetak.⁵⁵ Usporedivši Kremzirovo svjedočenje i izjave Jelke Pogorelec, možemo zaključiti kako je Luburić vjerojatno bio među onih otprilike šestoro emigranata koji su u logor došli između njezine dvije posjete te kazati kako je u logor došao nakon Uskrsa 1933. godine.

Ali dok se način i datum njegova dolaska u logor na Janka Puszti dadu rekonstruirati, pri opisu njegova djelovanja i mjesta u organizaciji, odnosno hijerarhiji logora nailazimo na mnogo vrlo ozbiljnih problema.

Mijo Bzik i Srećko Kremzir *alias* Feliks Kaufman nakon rata na saslušanju će istaknuti Vjekoslava Luburića kao osobnog tajnika i osobu od povjerenja novog zapovjednika logora Servatzyja, stavljajući ga uz bok Juri Francetiću koji

1934. godine. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, *Dosje Ivan Perčević*, 3; M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941.* godine, 255. Godinu 1934. kao vrijeme u kojem logorom zapovijeda Servatzy spominje u svom iskazu i Mijo Bzik. Povod je za smjenu Perčeca bilo objavljivanje novinskih članaka njegove bivše ljubavnice Jelke Pogorelec u zagrebačkim novinama *Novosti* od 5. do 14. listopada 1933. godine. U pripremu atentata na kralja Aleksandra koji se trebao odigrati u Zagrebu 17. prosinca 1933. bio je uključen kao jedan od organizatora Vladimir Servatzy, kojeg je sreo nesuđeni atentator Petar Oreb u Piacenzi 8. prosinca. Tek je nakon neuspjelog atentata Servatzy, prema izvještaju „podotseka III/17” ministarstva unutarnjih poslova za 1933. godinu, otišao iz Rijeke. B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 129 – 131. Sve ovo ukazuje na to kako se smjena zapovjedništva dogodila najranije na samom kraju 1933. ili početkom 1934. godine. Pri svemu rečenome valja imati na umu kako je Servatzy bio vrlo pokretan te je do atentata u Marseilleu vrlo često i redovito mijenjao svoja boravišta i putovao na relaciji Rijeka, Trst, razni gradovi u Italiji u kojima je boravio Pavelić, Zadar, Beč, Janka Puszta, Nagykaniza, Budimpešta, što precizno datiranje njegova preuzimanja zapovjedništva čini uistinu teškim. To bi nam datiranje bilo vrlo korisno i zbog toga što u jednom članku Luburić tvrdi kako ga je upravo Servatzy „primio kao ustaškog novaka“ – što bi značilo da u logor dolazi u vrijeme kad njime zapovijeda Servatzy General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Bego“, *Drina*, 1/1951., 10 – 13. U svakom je slučaju datiranje Feliksa Kaufmana-Srećka Kremzira u njegovu iskazu vrlo nepouzđano: primjer je za to njegovo datiranje presude Gredičaku i Petroviću u lipanj 1933. godine, čemu je on svjedočio. Atentat na bana Perovića trebao se dogoditi 1. prosinca 1933. godine – tek nakon neuspjeha tog atentata i povratka atentatora Gredičaka i Petrovića slijedi presuda suda UHRO-a polovinom ožujka 1934. godine. Ti se problemi s datacijom daju lako objasniti: Kremzir naprosto pred ispitivačima OZN-e nastoji umanjiti svoju upletenost u ustaški pokret, i to tako da skraćuje svoj boravak u logoru na Janka Puszti s godinu i tri mjeseca na tek nešto više od tri mjeseca.

⁵⁵ *Tajne emigrantskih zločinaca. Ispovijest Jelke Pogorelec, Zagreb, 1933.*, 24.



je bio Servatzyjev pratitelj iz Italije, neka vrsta njegove osobne straže.⁵⁶ Isto će to tvrditi Ante Moškov i Ljubo Miloš koji su to čuli od Luburića, ali i uz potvrdu tadašnjeg zapovjednika logora Vjekoslava Servatzyja, koji ga u svom iskazu iz 1945. godine naziva zamjenikom.⁵⁷ Oslanjajući se na tvrdnje Bzika, Kremzira, Moškova, Miloša, Servatzyja – pa i samog Luburića – Ličina će kazati kako Luburić u Janka Puzti postaje „jedan od viđenijih najmlađih ustaških prinova“ te „čovjek najvećeg Servatzyjevog povjerenja“.⁵⁸ S obzirom na to da se popriličan broj svjedoka i u upravljanje logorom u Janka Puzti upućenih ljudi slaže u svojim iskazima, mora se kao ispravan prihvatiti Ličinin zaključak.

Kremzir i Moškov u svojim iskazima tvrde da je Luburić bio „tajnik“, zapisničar i „neke vrsti ekonom“ logora, prema Kremzirovoj tvrdnji čak i prije dolaska Servatzyja na čelo logora. To da je bio tajnik odnosno „ekonom“ sasvim je za očekivati jer je u tom poslu bio dobro potkovan radeći u birokraciji Javne burze.

Postoje mnoge naznake prema kojima se da zaključiti kako se Luburićevo značenje u upravi logora za vrijeme dok je njime zapovijedao Servatzy ne da svesti tek na djelatnost tajnika i ekonoma. U autobiografskim člancima naslova „Prigodom smrti Vladka Mačeka“ koji su objavljivani u *Obrani* od rujna do kraja 1965. godine (brojevi 23, 24, 25, 26) Luburić priča zgrade iz života u ustaškom logoru za obuku, u kojima posebno mjesto ima razdor koji se među emigrantima pojavio između dviju skupina – one kojoj je pripadao Luburić i koju naziva „ustašama“, i one koja je bila bliska Mačekomom HSS-u i koju su, tvrdi Luburić, on i njegovi istomišljenici nazivali „škrakima“.⁵⁹ I dok je skupina kojoj je pripadao Luburić – za koje u člancima koristi još i naziv „frankovci“ jer su ih tako nazivali „škraki“ – željela borbom „stići na Drinu i Markov trg“, „škraki“, odnosno „mačekovci“ tražili su „amnestiju od Beograda“. U nastavku te priče kaže kako je on zajedno sa svojim drugovima tražio od zapovjedništva logora da se obračunaju s defetistički nastrojenim i nediscipliniranim „škrakima“, ali kad „su se ovi oglušili“ na njihove primjedbe, oni su sami izvršili „čistku i prema gore i

⁵⁶ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 9; HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Mijo Bzik, 18. Imajmo na umu da Bzik ovdje ne govori kao očevidac jer u to vrijeme nije bio u Janka Puzti, u koju se više nikad neće vratiti. Doći će nakratko u Nagykanizsu iz Italije u rujnu 1934. godine po izabrane atentatore Miju Kralja, Zvonimira Pospšila i Ivana Rajića.

⁵⁷ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Vjekoslav Servatzy*, 1.

⁵⁸ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 112.

⁵⁹ „Škrakima“ su ih nazivali, prema Luburiću, „valjda radi šešira (škraka), koji su nosili Zaštitari (pripadnici Seljačke i Građanske Zaštite, milicijske organizacije pod okriljem HSS-a, op. a.), ili valjda u Zagorju, odakle su nam uglavnom stigli – učenici Pavleka Miškine“. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. ‘Republika’ na Janka Pusti“, *Obrana*, 23/1965., Madrid, 7.



prema dolje“.⁶⁰ Imajući na umu Luburića kakvog poznajemo iz doba NDH, Ličina zaključuje da je ovaj već u Janka Puszti pokazao svoju mračnu stranu te da se iza riječi „čistka“ iz Luburićeva članka krije krvavi obračun s neistomišljenicima koji je predvodio sam Luburić.⁶¹

Luburićev opis razdora u logoru u tim je člancima vrlo detaljan, baš kao i opis života emigranata u Janka Puszti, zbog čega smo u prvi mah skloni povjerovati autobiografu, tim više što o razdoru među ljudima u Janka Puszti u to doba imamo još nekih svjedočenja, npr. ono Emila Lahowskog.⁶² Osim toga, za očekivati je da se zajedno u logoru za obuku 1933. i 1934. nađu sljedbenici Mačekova HSS-a i oni koji sumnjaju u njegove političke metode. Takvo što uostalom potvrđuje – doduše posredno – i činjenica da su u tom logoru, odnosno u toj fazi ustrojavanja ustaške organizacije bili zastupljeni Hrvati iz svih krajeva Hrvatske, i to prije svega – naprosto zbog geografskog smještaja logora – oni iz sjeverozapadne Hrvatske u kojih je bio vrlo snažan utjecaj seljačkog pokreta. Luburić u spomenutim člancima inzistira na poveznici između ljudi iz „Zagorja i Podravine“ i Mačeka osobno i njegova HSS-a. Tome nasuprot stoji kasnija faza djelovanja ustaške organizacije u kojoj će u velikom nerazmjeru prevladavati Hrvati iz štokavskih krajeva, prvenstveno Dalmacije, Hercegovine i jugozapadne Bosne, za koje se smatralo da su „otporniji“ na utjecaj pacifističke ideologije i kompromističke politike Mačekova HSS-a. Drugo je međutim pitanje je li za očekivati da se u toj fazi političkog djelovanja ustaškog pokreta pojave toliko ozbiljni rascjepi između jednih i drugih.

Premda su dva hrvatska nacionalna pokreta, onaj u domovini pod vodstvom Mačeka i onaj u emigraciji pod vodstvom Pavelića (kao i onaj koji će se u Hrvatskoj razvijati s osloncem na njega), već tada pokazivali znakove međusobne sumnjičavosti, do pravog, u javnosti vidljivog razdora neće doći prije kraja 1935. godine. Od tada pa do prosinačkih izbora 1938. godine ta će se sumnjičavost pojačavati i povećavati rascjep, da bi se tijekom 1939. godine pretvorila u pravi politički sukob. Zbog toga bi i Luburićevo svjedočenje, pogotovo uzmemo li u

⁶⁰ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 24/1965., Madrid, 7, 8.

⁶¹ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 113. U kratkoj biografskoj bilješci u Luburićevu dosjeu iz prosinca 1985. – koja očito nastaje pod neposrednim utjecajem Ličinina rada – stoji kako je u Janka Puszti Luburić „izvršavao kazne klanjem i spaljivanjem leševa pripadnika logora koji su se na bilo koji način ogrešili o zakletvu Paveliću i ustaškom pokretu“. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 1.

⁶² HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Emil Lahovski*, 4. Doduše, Lahovski nam puno ne pomaže jer ne govori kakve su naravi bila „razilaženja“, odnosno „međusobne svađe“ emigranata u Janka Puszti.



obzir da je pisano kako bi se dalo vlastito viđenje političkog djelovanja Vladka Mačeka, moglo naprosto prenositi na zbivanja iz kasnijeg razdoblja u vrijeme kad je djelovao ustaški logor za obuku na Janka Puzti. Na to, između ostalog, može navoditi i spomen „škrlaka“, šešira koji su nosili pripadnici HSS-ove Seljačke i Građanske Zaštite koja u vrijeme o kojem govori Luburić ne postoji (osnovana je 1936. godine).

Još nam veću sumnju u vjerodostojnost Luburićeva iskaza potiče njegovo povezivanje rečenog razdora u redovima emigranata u Janka Puzti sa zbivanjima u vezi bijega, hapšenja i smrtne presude Andrije Gredičaka (Luburić mu stalno iskrivljuje prezime u Grediček), kao i bijega Stjepana Štefa Petrovića krajem ožujka te njegova hapšenja i izdaje početkom travnja 1934. godine, zbog koje dolazi do raspada ustaške organizacije u Podravini koja je služila kao poveznica između Janka Puzte i domovine.⁶³ Prema njegovim riječima, upravo je „strančarenje“ pristalica Mačeka „dovelo do izdajstva, teških gubitaka, do krvi među nama i skoro do rasula“ te na kraju „prouzročila i izdajstvo Štefa Petrovića i bijeg i tragediju Andrije Gredičeka (Gredičaka, op. a.) i smrt istog i drugih“.⁶⁴ U nastavku takvu situaciju u logoru uspoređuje sa situacijom za vrijeme NDH, s „kasnijim izdajstvima u redovima HOS-a kao i na suradnju jednog dijela HSS-a sa srbokomunistima“ – usporedba koja i jest svrha svih tih članaka iz *Obrane* u kojima se nastoji diskreditirati političko i ideološko djelovanje seljačkog pokreta, a napose Mačeka. Luburićevo objašnjenje Petrovićeve izdaje i smrti Gredičaka međutim nipošto ne stoji jer su ta zbivanja posljedica neuspjelog atentata na bana Savske Banovine Ivu Perovića planiranog za 1. prosinca 1933. godine te strogom presudom ustaške organizacije nad Stjepanom Petrovićem i Andrijom Gredičakom koji su za izvršenje atentata bili zaduženi.⁶⁵

Isto vrijedi i za Luburićev iskaz o „čistki prema gore“, što ne može značiti ništa drugo nego smjenjivanje Gustava Perčeca. Gustav Perčec jest bio smijenjen i na kraju ubijen, ali ne zbog razdora o kojemu govori Luburić, već prije svega zbog „afere Jelke Pogorelec“.⁶⁶ Prema danas poznatim podatcima, smjenu i ubojstvo nisu proveli Luburić i njegovi prijatelji s Janka Puzte, već vodstvo ustaške organizacije u Italiji – Glavni ustaški stan na čelu s Pavelićem, posredstvom

⁶³ O propasti ustaške organizacije u Podravini vidi Vladimir ŠADEK, „Logor Janka Puzta i razvoj ustaške organizacije u Podravini do 1934.“, *Podravina*, vol. 11, 27/2012., Koprivnica, 47 – 56.

⁶⁴ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. ‘Republika’ na Janka Puzti“, *Obrana*, 23/1965., Madrid, 7. Pod smrću drugih Luburić misli na samoubojstvo emigranta Mate Udiljaka.

⁶⁵ O tome vidi u V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puzta*, 91 – 95.

⁶⁶ O tome vidi u M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 251 – 255 i V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puzta*, 61 – 65.



Vjekoslava Servatzyja.⁶⁷ Iako se Luburićevo ime ne spominje u historiografiji u vezi s ubojstvom Perčeca, čini se da je barem kod nekih u vrijeme NDH ili nakon njezine propasti postojalo uvjerenje kako je upravo Luburić bio ubojica; na dva mjesta u svojim člancima o zadnjim mjesecima NDH nekadašnji satnik u Luburićevu I. ustaškom obrambenom zdruhu Marinko Gordan Polić aludira upravo na to da je egzekutor bio Luburić.⁶⁸

Ali, premda smo odbacili Luburićevo objašnjenje uzroka razdora te ga razotkrili kao anakrono prenošenje naknadnih povijesnih zbivanja i njegovih tumačenja u razdoblje u kojem takva tumačenja ne mogu stajati, još uvijek ne bismo smjeli u potpunosti odbaciti ni Luburićeve navode iz rečenih članaka ni Ličininu tvrdnju o Luburićevoj upletenosti u krvave obračune u logoru. Kao jednog od istaknutih osoba među grupom „škraka“ Luburić navodi i Feliksa, kojeg će na drugome mjestu nazvati „dobrim zagrebačkim bravarom“, i koji ne može biti nitko drugi nego Feliks Kaufman, odnosno Srećko Kremzir, autor elaborata o Janka Puszti iz 1945. godine.⁶⁹ Luburić u svojim člancima u kojima govori o razdoru ističe pomanjkanje vojničke stege kao jedan od glavnih grijeha „mačekovaca“, odnosno „škraka“ kojim su ovi rušili moral i stvarali pomutnju u logoru. Kremzir u svojem iskazu to potvrđuje; kad mu je Emil Lahowski prigovorio zbog čega ne sudjeluje na vojnoj vježbi, Feliks, odnosno Kremzir mu je odgovorio riječima „nisam došao da budem vojnik“. Tim se odgovorom Feliks-Kremzir zamjerio tamo prisutnom Luburiću koji mu je poručio „da će požaliti još ove riječi“.⁷⁰ Bio je to početak njihove međusobne netrpeljivosti zbog koje će, nakon što su se njih dvojica zamalo potukli – a potukli bi se da nije bilo Francetića – Feliks-Kremzir 10. srpnja 1933. napustiti logor. Iz njegova je iskaza

⁶⁷ Nigdje se u povijesnoj literaturi koja govori o likvidaciji Perčeca ne spominje Vjekoslav Luburić. Ako je Perčec likvidiran u Italiji u veljači 1935. u mjestu Longobucco, onda Luburić sasvim sigurno nije mogao biti egzekutor (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 159). Kao jedan od mogućih ubojica spominje se jedan od emigranata s Janka Puzste, Franjo Mikacenić. V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 64, 65.

⁶⁸ Polić prvi put dovodi u vezu Luburića s ubojstvom Perčeca u svom članku objavljenom 3. srpnja 1965. i zatim opet u drugom objavljenom 18. lipnja 1966. godine. M. G. POLIĆ, „Od Mostara do Bleiburga“, *Hrvatski glas*, 27/1965. (Winnipeg, 3. srpnja 1965.), 5; M. G. POLIĆ, „Od Mostara do Bleiburga“, *Hrvatski glas*, 28/1966 (Winnipeg, 18. lipnja 1966.), 5. Kako se u drugom članku spominje izraz „čistka“, možemo tu tvrdnju objasniti njegovim polemiziranjem sa svojim nekadašnjim zapovjednikom o kojem Polić govori sve najgore, pri čemu je Polićev članak iz lipnja 1966. odgovor na Luburićev iz listopada 1965. u kojem tvrdi da je on izveo „čistku“. Ali za prvi se članak takvo što ne bi moglo reći jer Polićev članak prethodi Luburićevim člancima objavljenima u *Obrani*.

⁶⁹ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. ‘Republika’ na Janka Pusti“, *Obrana*, 23/1965., Madrid, 7.

⁷⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 18.



razvidno kako je naprosto pobjegao iz logora kad je vidio da od vodstva logora ne može dobiti zaštitu jer Luburić „kod jednog i kod drugoga (pri tome misli na Servatzyja i Francetića, op. a.) ima dosta upliva, a i ostali ga se boje“. I Luburić spominje odlazak Feliksa iz redova ustaša, upravo u vezi rastakanja jedinstva emigranata, ali u posve drukčijim okolnostima; Feliks je, tvrdi, „zatražio da ga se otpusti“ jer „nije imao vjere, pa nije mogao više izdržati“ – a ne zbog toga što se skoro s njime potukao.⁷¹

Pobjegavši s Janka Puszte, Kremzir prema iskazu OZN-i odlazi u Budimpeštu, gdje će boraviti do proglašenja NDH. Otada u njegovu iskazu počinju aluzije na teror nad emigrantima u logoru, štoviše o smaknućima, za što će Feliks-Kremzir kriviti prije svih Luburića. Upravo na tom mjestu Kremzirov iskaz otkriva svoje ozbiljne slabosti; Kremzir zna za samo jedno ubojstvo emigranta optuženog da je bio špijun – i koje se zbilo prije Luburićeva dolaska u logor – dok su priče o drugim likvidacijama nagađanja. Usuđujemo se kazati čak ni nagađanja, već podilaženje ispitivačima OZN-e, koji o Luburiću očekuju i žele čuti nešto takvoga. U tom je smislu znakovita izjava Kremzira kako se „dobro sjeća“ upozorenja druga s Janka Puszte koji ga je u Budimpešti obavijestio o likvidacijama, „da se čuva Maksa, jer da on nije čovjek i ne daj Bože da on dođe do neke vlasti“ – čega se, priča dalje on, često znao sjetiti u vrijeme NDH.⁷² Neuvjerljivost ovih tvrdnji pojačava činjenica da nam nisu poznati izvještaji koji bi govorili o likvidacijama emigranata u Janka Puszti za vrijeme Servatzyjeva zapovjedništva nad logorom. Jedina egzekucija koja nam je poznata jest ona Perčeca, izvršena daleko od Janka Puszte, s kojom nitko – osim Polića – nije povezivao Luburića.

Polić u svojim člancima također tvrdi da je Luburić bio egzekutor i drugih emigranata – a ne samo Perčeca – te da ga je upravo zbog toga Pavelić od „neznatnog mladića, koji je navodno radi djedovih dukata pobjegao u Mađarsku, uzdigao na najviše časti za vrijeme NDH“.⁷³ Potvrdu za to Polić nalazi u lakoći i učestalosti kojom je Luburić za vrijeme NDH osobno izvršavao smrtne kazne nad pripadnicima postrojbi pod njegovim zapovjedništvom, nekima od kojih je i sam svjedočio. Premda Polić u tekstu nastoji ostaviti dojam nekoga tko je u zbivanja u Janka Puszti dobro upućen, ipak je zamjetno da su njegove tvrdnje postavljene u znaku pitanja koja tobože upućuje Luburiću. On nikada ne navodi otkuda mu ti podatci, dok je s druge strane očito kako Luburiću ponekad neopravdano pripisuje odgovornost za smrt nekih osoba, primjerice Mije Babića, ili pak iznosi

⁷¹ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

⁷² HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 18.

⁷³ M. G. POLIĆ, „Od Mostara do Bleiburga“, *Hrvatski glas*, 28/1966. (Winnipeg, 18. lipnja 1966.), 5.



neke optužbe koje su posve promašene, poput one da je Luburić bio pred kraj rata u vezi s Komunističkom partijom Jugoslavije. Zbog te potrebe da u svakom pogledu ocrni Luburića te zbog toga što nije bio upućen u zbivanja u Janka Puszti, ni Polić nam ne može poslužiti kao vjerodostojan izvor.

Vjerodostojnost izjava Feliksa, odnosno Srećka Kremzira te Marinka Polića upitna je, ali ništa bolje nije ni s Luburićevim opisom razdora u logoru. Premda su spomenuti članci izlazili u mjesečniku (koji doduše nije izlazio redovito) i, barem prema naslovu, činili jednu cjelinu te premda pričaju o istom razdoblju i o istim neprilikama, razlike su među svakim od njih takve da se pitamo nije li te članke Luburić pisao u jednom duljem razdoblju i onda ih naknadno ujedinio pod isti naslov. Tako primjerice u prvom članku koji govori o pojavi „strančarenja“ pristalica HSS-a u logoru spominje „čistku“ – ali ta je „dovela skoro do rasula“, a ne do stvarnog čišćenja nepouzdanih emigranata i učvršćenja jedinstva među ustašama. U tom članku također nigdje ne navodi da bi on imao ikakve veze s tom „čistkom“.⁷⁴ U trećem pak nigdje ne navodi „čistku“, tek kaže:

„Udaljili smo iz naših redova na jedan, drugi ili treći način sve one koji su bili borbom i vremenom slomljeni. Stavili smo u pričuvu i u privatni život sve one, za koje smo predmnijevali da neće izdržati dugih napora bez redovnog građanskog i obiteljskog života.“⁷⁵

U tom istom članku tvrdi kako je do „udaljavanja“ došlo prije selidbe u novu bazu na Baza Puszti i Nagy Kanizsi, da bi na kraju članka rekao da su se riješili „balasta“ – Perčeca i „mačekovaca“ nakon preseljenja.⁷⁶ Nesuglasja, proturječnosti i krivih datacija prepun je Kremzirov iskaz, baš kao i Luburićevi članci. Zbog toga, čak i tamo gdje se njihove tvrdnje mogu dovesti u suglasje, moramo biti krajnje oprezni.

A na takvo bi suglasje mogli naići već na primjeru Luburićeve navodne umiješanosti u pripremu atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu. Aludirajući na egzekucije emigranata u Janka Puszti, Kremzir-Feliks spominje kako su se one izvodile u dijelu logora zvanom „tvornica“ u koju su „mogli ući (samo) Kralj, Pospišil, Račić (očito se misli na Ivana Rajića, op. a.), Luburić, Servaci, Francetić i Mato Udiljak“.⁷⁷ Premda Feliks-Kremzir nije bio među ustašama u

⁷⁴ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. ‘Republika’ na Janka Pusti“, *Obrana*, 23/1965., Madrid, 7.

⁷⁵ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), «Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’», *Obrana*, 25/1965, 6, 7.

⁷⁶ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

⁷⁷ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 23.



vrijeme priprema za atentat, uočljivo je kako se tu Luburić spominje uz izabrane atentatore na kralja Aleksandra kao jedan od najbližih suradnika i povjerenik zapovjednika Servatzyja, koji je također bio važna osoba u pripremi atentata. Sve to ne bi bilo vrijedno spomena da nije Moškovljeva iskaza iz 1947. godine.

Iz tog iskaza potječe podatak prema kojem se Luburić sukobio sa Servatzyjem zbog toga što ga ovaj nije izabrao za jednog od atentatora na kralja Aleksandra.⁷⁸ Poznato je da je Servatzy od Ante Pavelića dobio u zadatak da među desetoricom najpouzdanijih emigranata u Mađarskoj, koji su tada bili smješteni u Nagy Kanizsi, izabere trojicu za planirani atentat.⁷⁹ Izabrane znamo – Zvonimir Pospišil, nekada pobočnik Gustava Perčeca, a tada pobočnik Servatzyja, Ivan Rajić i Mijo Kralj – ali tko su bila ostala sedmorica nije nam poznato. Prema Moškovu, jedan od tih je bio Luburić. Moškov tvrdi da je bio prisutan kad je Luburić Servatzyju uputio isti prigovor i u Zagrebu u vrijeme NDH, „na što mu je ovaj parirao“ – priča dalje Moškov – „da je uzrok tome bio jedino nepoznavanje jezika“.⁸⁰ „Luburić je s tim obrazloženjem bio zadovoljan“ – ali mi ne bismo trebali biti; iz izjava svjedoka na suđenju Kralju, Pospišilu i Rajiću u Francuskoj nakon atentata vidi se da, osim Pospišila koji je slabo govorio njemački, ostali nisu poznavali strane jezike.⁸¹

Premda se u Luburićevim autobiografskim pričama, baš kao i u onima koje su pisali njegovi drugovi iz druge emigracije, takav podatak ne spominje, ipak se čini kako na jednom prilično nejasnom mjestu u članku iz 1965. Luburić sebe smješta u jednu od grupa zaduženih za atentat na Aleksandra Karađorđevića. Tu tvrdi kako su ustaše određeni za atentat „Pospišil, Kralj i Rajić otišli na jednu stranu, a Laszlo (Francetić) i Maks otišli su na drugu stranu, a treći na treću“.⁸² Premda nije jasno kuda su to Luburić i Francetić otišli, ni tko je bio u trećoj skupini i što je ona predstavljala, Luburić odmah zatim dodaje: „Malo je ustaša bilo, koji se ne bi osjećali počašćenima da izvrše osudu hrvatskog naroda nad kraljem-krvnikom.“⁸³

U svojim sjećanjima Luburić opisuje svakodnevan, poprilično naporan život u logoru ispunjen stražarskim dužnostima, vojnom obukom, radom u vrtu i oko

⁷⁸ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7; Isto u: Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 114.

⁷⁹ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Vjekoslav Servatzy*, 4.

⁸⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7.

⁸¹ O tome vidi B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 165, 166.

⁸² General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

⁸³ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’“, *Obrana*, 25/1965, 6, 7.



ribnjaka, ali također i diverzantskim akcijama, „ekskursijama“. Sam tvrdi kako je „oko 40 puta sudjelovao“ u takvim zadacima, na početku kao „pomoćnik“, a kasnije „kao šef grupe i na kraju kao šef sektora“.⁸⁴ U jednoj od takvih „ekskursija“ je „došao i do pred Zagreb, i tužna se srca vratio natrag“. U nastavku priča kako je „imao sav ‘promet’, što je onda značilo sav promet na granici, kao i u pozadini, a to je bilo prebacivanje ljudi u Austriju i doček, pa organizacija izleta u Češku, odakle smo donosili ekrazit (ekrazit, eksploziv, op. a.) i streljivo, te sva granica na teritoriju Mađarske prema Hrvatskoj“. Bio je tako, zaključuje svoju priču Luburić, „šef ‘Pokretnih snaga’ i akcije u Mađarskoj“.⁸⁵

I te tvrdnje međutim moramo dovesti u sumnju. U Luburićevu opisu vojnih djelatnosti ustaša s Janka Puzste stječe se dojam o gerilskim ili pak klasičnim diverzantskim vojnim djelovanjima u kojima malene grupice naoružanih ljudi prelaze na neprijateljski teritorij i tamo vrše akcije vojne prirode. Akcije koje su se poduzimale iz tog ustaškog organizacijskog centra međutim uopće nisu bile takve, barem ne u onom dijelu koji se odigravao u Kraljevini Jugoslaviji. Većina se akcija svodila na ilegalno prebacivanje propagandnog materijala, dostavljanje paklenih naprava i njihovo postavljanje, dok su vrhunac djelatnosti trebali biti atentati od kojih je jedini uspješan bio onaj izvršen 24. kolovoza 1934. nad Mirkom Neudorferom, ministrom u vladi i otpadnikom iz redova HSS-a, koji su izveli Josip Krobot i Franjo Zrinski – ustaše koji su djelovali u domovini, ali su bili povezani s centrom za obuku u Janka Puszti. Dakle, djelovanje ustaša s Janka Puzste imalo je oblik terorističke borbe.

Osim toga, i broj od 40 akcija znatno je preuveličan; ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije je za 1933. godinu nabrojalo tek sedam spomena vrijednih akcija, točnije događaja vezanih uz djelatnost ustaša s Janka Puzste.⁸⁶ U sljedećoj je godini takvih akcija bilo znatno manje jer u travnju dolazi do sloma ustaške organizacije u Podravini te ubrzo i napuštanja logora na Janka Puszti. Možda je Luburić pod akcijama podrazumijevao odlaske na stražu u okolicu logora ili pak odlaske na samu granicu – ali ne i preko nje – pri čemu su ustaše-emigranti dostavljali svojim suradnicima u Podravini propagandni materijal, oružje i eksploziv, a ovi ih onda svojim uhodanim kanalima prosljeđivali dalje ustašama u domovini. Pa čak ni tada nema potvrde o tako visokom Luburićevu statusu koji on sebi pripisuje u spomenutom članku. Lahowski primjerice spominje kako su „neki izabrani (ustaše) išli sa Pospišilom od vremena do

⁸⁴ Vjekoslav LUBURIĆ, „Klin se klinom izbija‘ bila je naša parola“, *Obrana*, 127-128/1970., 2 – 4.

⁸⁵ Vjekoslav LUBURIĆ, „Klin se klinom izbija‘ bila je naša parola“, *Obrana*, 127-128/1970., 2 – 4.

⁸⁶ B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 131.



vremena na granicu, ne odajući u kojem poslu“ – ali ni on, ni itko drugi nikada ne spominje Luburića kao vođu takvih ophodnji.

Priča o važnosti Vjekoslava Luburića u hijerarhiji Janka Puzte doseći će vrhunac u pisanjima njegova suradnika-biografa Crničkog, koji će ga, preuzevši Luburićeve navode iz 1965. u kojem ovaj za sebe kaže da je „došao na Janka Pustu kao dijete i svršio kao zapovjednik“ te kako je „likvidirao Janka Pustu kao njen zadnji zapovjednik“,⁸⁷ proglasiti ni manje ni više nego „zapovjednikom Janka Puzte nakon atentata u Marseillesu“.⁸⁸ Upravo na ovom primjeru možemo pokazati način na koji je Luburić svojim pratiteljima prikazivao svoju prošlost. Svoje samoproглаšenje za zapovjednika Janka Puzte objasnio je u jednom članku sam Luburić. Tu on priča o svom povratku u domovinu za vrijeme Travanjskog rata:

„Okolo mene bila je grupa vjernih ustaša, koja je predstavljala fizički Janka Pustu. Kada bih jednom trebao glavom platiti tu činjenicu, da sam bio zapovjednik Janka Puste, onda bi to za mene kao čovjeka i Ustašu revolucionarca bila osobita počast. Janka Pusta bila je pojam i njezin Zapovjednik Domagoj Lovro (iz teksta je jasno da je to Luburić, op. a.) smatrao se je zapovjednikom, kada je Janka Pusta predstavljao samo duh, pojam /.../“⁸⁹

Očito je da se ovdje Luburić smatra simboličkim zapovjednikom nečeg što u stvarnosti nije postojalo najkasnije od 1. listopada 1934. godine, ali je također znakovito do kakvih zaključaka njegov suradnik iz druge biografije, uz to čovjek koji nije bio u Janka Puzti niti je pripadao prijeratnoj ustaškoj emigraciji,⁹⁰ dolazi kada doslovno shvaća i nekritički prihvaća Luburićeva kazivanja.

Na kraju poglavlja koje govori o ulozi i djelatnosti Vjekoslava Luburića u Janka Puzti i s njom povezanim bazama moramo napomenuti kako se sve tvrdnje koje smo ovdje razmatrali dađu svesti na tri izvora: Feliksa Kaufmana, odnosno Srećka Kremzira, Vjekoslava Servatzyja i samog Luburića. U izjavama Kremzira danima pred ispitivačima OZN-e 1945. godine vidljivo je kako se ovaj pred njima nastoji opravdati te da pri tome koristi dvije taktike: prvom

⁸⁷ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški 'kompleks Maček'“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

⁸⁸ Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 10.

⁸⁹ Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, *Drina* (1989.), 34.

⁹⁰ Premda se ponegdje na internetu provlači tvrdnja da je Crnički bio Luburićev drug u Janka Puzti – što potječe od samog Luburića iz njegova pisma upućenog suradnicima HNO od 19. ožujka 1968. To nije točno. Sam Crnički govori kako je bio član (pa čak i jedan od organizatora, što je sumnjivo) „Uzdance“, organizacije u kojoj su se okupljali domovinski ustaše. *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 861 – 864.



umanjuje svoj boravak u Janka Puszti, a samim tim i svoju upletenost u ustaški pokret, a drugom sebe prikazuje kao jednu od (prvih) žrtava zloglasnog Maksa Luburića, pa čak i prvog koji mu se usudio suprotstaviti. Kod Luburićevih je priča očito kako on preuveličava svoju ulogu i značenje – što je stalna značajka većine njegovih autobiografskih tekstova – ne pazeći pri tome na slijed priče, kao ni na to podudaraju li se međusobno njegovi vlastiti iskazi, a kamoli njegovi s iskazima drugih svjedoka. Ostaje nam još Servatzy koji je u iskazu danome OZN-i 1945. godine vrlo škrt na riječima i koji za Luburića tek kaže kako je bio njegov „zamjenik“ i „dobar dečko“.⁹¹

I dok Servatzyjevo kratko kazivanje o Luburiću izgleda kao da – barem u nekoj mjeri – podržava Luburićeve navode, a opovrgava Kremzirove, pravi se problem pojavljuje kad Luburićevo ime pokušamo naći u drugih svjedoka zbivanja u Janka Puszti. A tu nailazimo na muk; nitko ga nigdje ne spominje – ni itko od njegovih drugova s Janka Puszte koji su svoje iskaze dali policiji Kraljevine Jugoslavije, ni u ijednome od novinskih tekstova koji su o logoru govorili, ni u notama koje je jugoslavenska vlada upućivala Mađarskoj, ni u ijednom od izvještaja ministarstva unutarnjih poslova ili Vladete Milićevića. Niti ga itko od ustaša izvan Janka Puszte i izvan Mađarske pozna: ni Perčević, ni Moškov, ni Bzik, ni Slavko Kvaternik, ni sam Pavelić.

Zbog toga ostavljamo mogućim – štoviše, čak i vjerojatnim – da se Luburićeva uloga i mjesto u logoru Janka Puszta i u Nagykanizsi dade svesti tek na mjesto Servatzyjeva tajnika, dakle administratora, *čate*. On u tom slučaju ostaje povjerenik zapovjednika logora, netko tko je uvijek uz Servatzyja – ali tek kao „dobar dečko“ s „malenom ‘Mercedes’ piscicom mašinom“. To bi uostalom bilo sasvim u skladu s onim što o njegovu životu u logoru kaže Moškov: „Luburić se u logoru isticao jedino svojom marljivošću i radnom sposobnosti u ekonomiji i specijalno u obradi zemlje te ribnjaka.“⁹²

Uostalom, i sudbina Vjekoslava Luburića nakon gašenja logora u Mađarskoj kao da potvrđuje ove tvrdnje.

⁹¹ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Servatzy Vjekoslav*.

⁹² HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7. Isto i u: Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 112. U tom je smislu znakovito da i Bzik nabrajajući važne ljude ustaškog pokreta koji su bili u emigraciji izostavlja Luburića, o kojem inače u iskazu često govori. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Mijo Bzik*, 20.



OD RASPUŠTANJA JANKA PUSZTE DO 10. TRAVNJA 1941. GODINE

Nakon preuzimanja zapovjedništva nad logorom – koje se prema Perčeviću dogodilo krajem siječnja ili početkom veljače 1934. godine⁹³ – Servatzy je ubrzo zakupio imanje na obližnjoj Baza Puszti i u Nagykanizsi, na kojem je smjestio dio ljudstva iz Janka Puszte zbog sigurnosnih razloga. Sam je otada boravio uglavnom na imanju u Nagykanizsi. Tamo je bio i Luburić u grupi od „desetak najizabranijih ustaša“.⁹⁴ Otvorili su bravarsku radionicu koja je, priča u svojim sjećanjima, bila paravan za pravljenje bombi i paklenih strojeva. Premda nije jasno ni iz iskaza Servatzyja ni iz Luburićevih sjećanja kada je do preseljenja točno došlo, čini se da su ustaški emigranti sa sjedištem u Nagykanzsi već od početka proljeća boravili uglavnom izvan Janka Puszte. Luburićevoj tvrdnji da je bio među njima protuslovi Moškov koji kaže, prema onome što je u vrijeme NDH čuo od Luburića i Servatzyja, da je Luburić „do raspuštanja Janka Puste bio stalno na istoj i imao preko sebe neku vrstu ekonomije na imanju“.⁹⁵

Logor za vojnu obuku pristaša ustaškog pokreta na Janka Puszti ukinut je u svibnju (prema Perčeviću u lipnju) 1934. godine kada je većina tada u logoru prisutnih emigranata premještena u Baza Pusztu (njih 30), a dio u Nagykanizsu (njih 23). To je premještanje u vezi s dogovorom postignutim 26. travnja između mađarske i jugoslavenske vlade o popuštanju napetosti koje su tada vladale na granici dviju država.⁹⁶ Premda taj dogovor nije ispoštovan, Janka Puszta je od tada prestala funkcionirati kao vojni logor. Malobrojni su ustaše neko vrijeme nakon toga ostali na posjedu Janka Puszta, ali će ubrzo i oni otići na sigurnija mjesta udaljenija od granice. Sukladno dogovoru postignutom u Beogradu 21. srpnja 1934. između predstavnika vlada Mađarske i Kraljevine Jugoslavije, trebalo je doći do likvidacije logora na Janka Puszti, što do tada i jest bilo u znatnoj mjeri učinjeno. Prema podacima mađarske vlade, u kolovozu su na njihovu ozemlju bila tek 23 ustaška emigranta.⁹⁷ Sudeći po broju, riječ je o onima smještenima u Nagykanizsi. Do 1. listopada, kada imanje preuzima drugi zakupac, logor će biti posve ispražnjen, a većina emigranata bit će prebačena u ustaške logore u Italiji.⁹⁸

⁹³ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, *Dosje Ivan Perčević*, 4. Tu dataciju smatramo najpreciznijom jer je u skladu s drugim izvorima (vidi bilj. 56 u ovom radu).

⁹⁴ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček’“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

⁹⁵ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 150. Moškov na saslušanju u kolovozu 1948.

⁹⁶ Vuk VINAVER, *Jugoslavija i Mađarska 1933-1941.*, Beograd, 1976., 58.

⁹⁷ V. VINAVER, *Jugoslavija i Mađarska 1933-1941.*, 61, 62.

⁹⁸ V. ŠAĐEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 66, 67; M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 255, 256.



Među ustašama koji su ostali u Mađarskoj bio je i Luburić. Kao tajnik, odnosno ekonom logora je, kako tvrdi, bio zadužen za predaju oružja prisutnog u logoru mađarskim vlastima.⁹⁹ U svojim je sjećanjima Luburić tvrdio kako mu je Servatzy nakon odvođenja ustaša iz Baza Puszte i Nagykanizse u Italiju dao „nalog da preuzme vodstvo nad ljudima koji su ostali u Mađarskoj, razbacani po cijelome području i stavljeni u pričuvu“.¹⁰⁰ To se međutim ne slaže s tvrdnjom njegova prijatelja Moškova da „Servatzy Luburića nije ostavio po nekom posebnom zadatku“, „bar o tome“ – nastavlja dalje Moškov – „ni jedan ni drugi nisu pravili ni najmanje aluzija“.¹⁰¹

Bez obzira na Luburićeve kasnije pokušaje uzdizanja vlastitog značenja u prijeratnoj ustaškoj emigraciji, ostanak u Mađarskoj zapravo je značio da je ustaška organizacija prestala računati na njega. Stavljanje u „pričuvu“, kako to kaže Luburić, moglo je značiti samo jedno: Servatzy je procijenio da Luburić nije materijal za ustašu. Ostavši u Mađarskoj nakon jeseni 1934., Luburić je od ustaške organizacije bio naprosto odbačen, *škartiran*. Zbog očito snažnog dojma koji je takva odluka ostavila na mladog gorljivog nacionalista, moramo objasniti razloge takve procjene.

Jedan trag koji nas vodi k objašnjenju nalazimo u njegovoj priči o gašenju Janka Puszte, kad kaže kako je dobio nalog od Servatzyja „da u selu Ocsi kraj Budimpešte formira jednu malu grupu od obitelji Tomas-Herceg i nekoliko starijih i neznatnijih ustaša“.¹⁰² Obitelj Tomas koju spominje činili su Matija (konspirativni pseudonim Antal, nekad se spominje kao Mate) Tomas i njegova žena Nada (nekada se navodi kao Milica) s kojima će se Luburić, prema jednom svjedočenju, vratiti u Hrvatsku u travnju 1941. godine.¹⁰³ Psihološki profil

⁹⁹ Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, 11.

¹⁰⁰ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški 'kompleks Maček'“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

¹⁰¹ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7; Isto i u: Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 112.

¹⁰² General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški 'kompleks Maček'“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7.

¹⁰³ Ljubo Miloš ispitivačima UDB-e prepričava ono što je o povratku u Hrvatsku u travnju 1941. čuo od Luburića i spominje kako se ovaj vratio zajedno s Matom Tomasom i njegovom obitelji. HDA, f. 1561, RSUP SRH SDS kut. 24, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*, 8. Đorđe Ličina ga navodi kao Marka Tomasa. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 115, 116. Riječ je o jednom od prvih emigranata u Janka Pusztu čije se ime navodi kao Antun, Antal ili Matija Tomas. Matija u V. ŠAĐEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 34; Antal u V. ŠAĐEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 35, Antun u V. ŠAĐEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 161. On je jedini s tim prezimenom za kojeg znamo da je boravio u Janka Pusztu do kraja 1931., odnosno početka 1932. godine kada je premješten u Debrecen. Nakon nekog vremena vratio se u logor. Živio je zajedno s Milicom Herceg, koju njegovi drugovi nazivaju „piležnicom“, s kojom je u to vrijeme imao jedno dijete, a prema drugim izvorima dvije



ovog bračnog para govori nam mnogo o tome kakvi su bili oni ustaše koji pri likvidaciji logora nisu završili u Italiji. Izvor nam je opet Srećko Kremzir *alias* Feliks Kaufman, koji za Stjepana navodi da je bio šutljiv, zatvoren u sebe i da se „stalno bavio baščom“, dok je njegova žena bila kuharica i uz to „dosta pokvarena osoba“. ¹⁰⁴ Luburićev tjelesni opis Tomasa dopunjuje onaj Kremzirov: Tomas je „čovjek malen, mršav, bolestan“, jedva se micao i bio napola slijep. ¹⁰⁵ Očito da ovi opisi odudaraju od željenog opisa vojnika, što nam objašnjava zašto su Matija i Nada ostali u Mađarskoj, uostalom baš kao i oni „stariji i neznatniji“ koje spominje Luburić. Budući da Luburić nije bio star, bolestan, nemoćan, (vjerojatno) nije imao ženu i obitelj, možemo se zapitati nisu li Servatzy i njegovi suradnici u vodstvu logora u Luburiću vidjeli „činovnika“, sitnog čovječuljka malenih, stisnutih očiju „kao u Kineza“, ¹⁰⁶ koji se dotada ničim nije dokazao, pa se stoga nije očekivalo od njega da postane odlučan vojnik, revolucionar spreman da ubije i da bude ubijen. Zašto i bi, kad se mladi Luburić – da ponovimo Moškovljevu izjavu – „isticao jedino svojom marljivošću i radnom sposobnosti u ekonomiji i specijalno u obradi zemlje te ribnjaka“. ¹⁰⁷

Ali tjelesni i duševni opis Luburića iz pera Tomislava Sertića – koji o njemu inače nema dobro mišljenje i koji ga je upoznao u Mađarskoj prije NDH – prisiljava nas da ovakvo objašnjenje dovedemo u sumnju. „Luburić je čovjek srednjeg rasta, širokih pleća, snažnih prsa, jakih i kratkih nogu, jakih mišićavih ruku. Dlanovi su mu abnormalno široki, pesnice ogromne i izgledaju kao medvjede šape. /.../ oči koso položene, nos kratak sa širokim nozdrvama, lične kosti razvijene i brada razvijena“ – završava svoj opis Luburićevih tjelesnih

kćeri. Feliks Kaufman (S. Kremzir) i Ljubo Miloš nazivaju je Nada. Luburić ih spominje kao bračni par, odnosno obitelj Tomas, nekad i Tomas-Herceg, imenujući jedino suprugu Milicu u člancima: „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Jankopustaški ‘kompleks Maček‘“, *Obrana*, 25/1965., 6, 7, „Klin se klinom izbija“ bila je naša parola“, *Obrana*, 127-128/1970., 2 – 4, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, *Obrana*, 123-124/1970., 8 – 10. Nakon povratka u Hrvatsku oboje će biti zaposleni u Luburićevu uredu na Gornjem Gradu, a Nada Tomas tamo će kao tajnica raditi do kraja rata. HDA, f. 1561, RSUP SRH SDS kut. 24, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*, 8; HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 3, 4.

¹⁰⁴ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 3, 4; V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puszta*, 161.

¹⁰⁵ Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, *Drina* (1989.), 31. Zdravstvene probleme s očima u Tomasa spominje u svom iskazu i Feliks Kaufman.

¹⁰⁶ Jedan od Luburićevih tjelesnih opisa iz dosjea koji citira Ličina: „niski stas, zdepast, kosih očiju kao Kinez, kratkog i snažnog vrata.“ Prema još jednom opisu koji donosi isti autor Luburićeva se visina procjenjuje na 160 cm. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 111.

¹⁰⁷ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7; Isto i u: Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 112.



značajki.¹⁰⁸ Pred nama se ukazuje mladić koji puca od snage, netko koga bismo očekivali vidjeti u boksačkom ringu tog doba – ustvari, slika i prilika pravog borca. Dodamo li tome psihičke značajke, postaje nam jasno zbog čega je Feliks Kaufman, odnosno Srećko Kremzir pobjegao iz Janka Puszte:

„Vrlo je inteligentan, oštrouman, lukav, nepokolebive volje, gvozdениh živaca, neobuzdane strasti, brzih odluka i upornog i bezobzirnog djelovanja. On je pravi sin stepe (odnosi se na Sertićevu procjenu Luburića kao tipičnog predstavnika „turanskog tipa čovjeka“, op. a.), koja miruje, dok ne puhne orkan. Njegovo bi pravo ime trebalo glasiti Orkan.“¹⁰⁹

Možemo nastaviti i dalje sa Sertićevim opisom Luburićeve osobnosti te reći kako se njegov gorljivi nacionalizam, idealizam i hrabrost nikada nisu mogli dovesti u pitanje, kako je za „hrvatsku državu“ bio spreman ginuti, kako je živio „vrlo priprosto“ – sve nam to ukazuje kako je Luburić bio kao stvoren za ustašu, za jednog revolucionara i terorista.

Možda je upravo to preobilje snage i energije razlog zbog kojeg je Servatzy procijenio da takvom čovjeku nije mjesto u logoru za obuku. Biti zatvoren u logoru, skromno živjeti, naporno raditi i vježbati, trpjeti teške uvjete života – za takvo je nešto Luburić, sudeći prema prethodnom opisu, bio sposoban i spreman. Ali živjeti stalno zatvoren u velikoj grupi mladih momaka, koji također pucaju od snage i viška energije, uz stalnu mogućnost svađa i obračuna koji iz toga proizlaze – za nekog poput Luburića to bi mogao značiti veliki problem. Upravo slučaj Srećka Kremzira može poslužiti kao primjer; nakon što mu je bijesni Luburić poručio da će se „skoro (njegove) krvi napiti“, ovaj se požalio zapovjedniku logora Servatzyju koji mu je na to odgovorio „pusti ga, vidiš da je lud“.¹¹⁰ Za očekivati je uostalom da jedan „orkan“ otpuhne još neke emigrante iz logora kao što je otpuhao Kremzira iz Janka Puszte; za očekivati je da „Atila“ – s kojim ga također uspoređuje Sertić – napravi nered u ustaškom logoru nalik onome koji je pravi Atila napravio u Rimskom Carstvu.

¹⁰⁸ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 25. Opis stasa Vjekoslava Luburića lijep je primjer zbrke koja vlada oko njegove osobe. Sertić kaže da je srednje visine, kao i stanoviti Milivoj Vlaho u Luburićevu dosjeu (str. 117) koji uz to kaže da je „vrlo jake konstrukcije“ te odmah zatim da je „niskog stasa, zdepast“. U dosjeu se još navodi da je srednjeg stasa (str. 108), kao i malenog stasa (str. 1, 10, 151, 152). Dodajmo da je Luburić sebe opisivao kao niskog čovjeka. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 247/1965., Madrid, 7, 8. Zsigurno se činio niskim jer je bio okružen iznimno visokim ljudima poput Eugena Dide Kvaternika, Ante Moškova, Jure Francetića, Vjekoslava Servatzyja, Ante Pavelića ili Hercegovcima koji su Luburića pratili poput svojevršne osobne straže. Na mnogim se fotografijama vidi da Luburić ipak nije bio sitan kakvim ga neki opisuju.

¹⁰⁹ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 25.

¹¹⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 20.



Pa ipak, ni ovakvo objašnjenje ne možemo prihvatiti kao nedvojbeno. Ratni put i djelovanje Luburića za vrijeme NDH doista se može usporediti s onim Atila i njegovih Huna – u žestini i okrutnosti, u organizacijskoj učinkovitosti, u sposobnosti da se pretvori u mitski, čak i mističan lik, omiljen kod svojih sljedbenika i vojnika, omrznut i zastrašujući kod njegovih neprijatelja. Ali ne u tom smislu da u vlastitoj organizaciji stvara razdor i svađe. Sertić navodi kako je Luburić u „društvu ironičan i dosjetljiv“, „po naravi na momente izgleda sentimentaln i dobar“ – opis kojem nalazimo potvrde i kod drugih, primjerice u Maćeka i Moškova.¹¹¹ Zbog te svoje dopadljive crte lako se snalazio u društvu te je bio intiman prijatelj s Moškovom, Servatzyjem, Andrijom Artukovićem, Viktorom Tomićem, Antom Pavelićem, kratko vrijeme i s Mijom Babićem.¹¹² Potvrdu toga nalazimo i kod onog koji je najmjerodavniji za objašnjavanje razloga Luburićeva ostanka u Mađarskoj – kod Vjekoslava Servatzyja; Luburić je, tvrdi Servatzy, „kada je došao k nama u Mađarsku, bio dobar dečko“.¹¹³

Prema jednoj od priča o razlozima njegova ostanka u Mađarskoj, koja potječe od Moškova, Luburić „je sam uz dozvolu Servatzyja, kao privatnik našao neku službu i radio kao namještenik neke firme koja je nabavljala i izvozila slamu“.¹¹⁴ Ova se tvrdnja lako da odbaciti kao nepouzdana jer se Luburić u spomenutoj tvrtki zaposlio tek 1938. godine. Moramo dakle priznati kako nam pravi razlog njegova ostanka u Mađarskoj izmiče te ponoviti riječi Ante Moškova: „Radi čega on nije došao u Italiju s ostalima nije (nam) poznato.“¹¹⁵

Prema jednom podatku iz dosjea – čiji izvor nije naveden – odgovor bi mogao biti vezan za jednu ljubavnu aferu koja mu se pripisuje. Još za boravka u Nagykanizsi Luburić se, kako se pohvalio svom ratnom drugu Anti Moškovu i rođaku Ljubi Milošu, spetljao s Ilonkom, kćeri uglednog liječnika. Ta je veza prema

¹¹¹ Maček to zamjećuje u Luburićevu odnosu prema svojoj majci. V. MAČEK, *Memoari*, 170. Moškov pak tvrdi kako je ovaj bio „duhovit i simpatičan“ u društvu. ANTE MOŠKOV, *Pavelićeva doba*, ur. Petar Požar, Split, 1999., 248. O njegovoj se duhovitosti može uvjeriti onaj tko zaviri u neka njegova pisma, pogotovo ona koja piše neslužbeno svojim poznanicima, i to najčešće kad je zbog nečega ogorčen.

¹¹² Prema svjedočenjima Mije Bzika, Oktavijana Svježića, Zdenka Blažekovića i Ljube Miloša. Luburić se, prema Moškovljevu kazivanju, „vrlo sprijateljio“ s Babićem. A. MOŠKOV, *Pavelićeva doba*, 248.

¹¹³ To je nažalost sve što nam o Luburiću u vrijeme dok je zapovijedao Janka Puzstom kaže Servatzy u svom kratkom iskazu ispitivačima OZN-e 1945. godine. Dodaje tek kako ga je „Dido Kvaternik u domovini iskvario“ – što je poprilično neuvjerljivo. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Servatzy Vjekoslav*. Spomenimo da Sertić misli obrnuto – da je Luburić „djelovao najsnažnije“ na Eugena Didu Kvaternika.

¹¹⁴ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 150. Vrijedi napomenuti kako je ovaj Moškovljev iskaz dan na saslušanju u kolovozu 1948. godine.

¹¹⁵ Citat iz Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 112.



Moškovljevoj tvrdnji i ozakonjena, a u njoj je Luburić dobio sina.¹¹⁶ Ako to i jest istina, Luburić ju je nakon rata skrivao; ni on, a ni njegov biograf Crnički ne navode tu epizodu. Luburić doduše spominje jednu Mađaricu Ilonku, činovnicu iz tvrtke u kojoj je radio neposredno pred slom Kraljevine Jugoslavije, ali nigdje ne navodi da je s njom bio u prisnoj vezi.¹¹⁷ I dok je priča o ženidbi i o rođenju sina sumnjiva,¹¹⁸ izgleda da je Luburić doista gajio simpatije prema njoj i da joj se udvarao, kako se po završetku rata sjeća žena ustaše i emigranta s Janka Puzste Ede Premeca.¹¹⁹ Prema spomenutom navodu iz dosjea, o Luburiću stoji da je Servatzy ostavio ovog u Mađarskoj „na osnovu njegove molbe“ upravo zbog ove ljubavne veze.¹²⁰

U proljeće 1935. Luburić dolazi u Budimpeštu gdje neko vrijeme radi kao građevinar.¹²¹ Tu stupa u kontakt s Ivicom (Ivom) Frankom, nekada jednim od prvaka Hrvatske stranke prava,¹²² koji je u vrijeme djelovanja logora Janka Puzsta bio veza između ustaša i mađarske vlade.¹²³ U vrijeme kad su se njih dvojica sreli Frank je politički posve pasiviziran i izvan ustaške organizacije. Uzdržava se uzgojem i prodajom cvijeća, u čemu mu neko vrijeme pomaže i Luburić.¹²⁴ Ličina

¹¹⁶ Informaciju o tome nalazimo kod dva izvora, Ljube Miloša i Ante Moškova. Ona koja potječe od Moškova poslužila je Đorđu Ličini u njegovoj knjizi o Luburiću. Iznenađuje i informacija o tome kako je Luburić za vrijeme rata posjetio Ilonku i svog sina. Te navode ne možemo potvrditi, tim više što nikada poslije Luburić ne spominje da ima djecu osim dva sina i dvije kćerke iz zakonitog braka s Isabelom Hernaiz u Španjolskoj. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 115, 116; HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30 *Elaborat Ljubo Miloš*, 7.

¹¹⁷ Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtjevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Drina*, 1989., 35.

¹¹⁸ U pismu koje je poslao pod pseudonimom General Drinjanin 20. listopada 1953. Luburić neimenovanim suradnicima piše kako ima 40 godina i kako želi imati sina „koji će ići našim putovima“, zbog čega smatramo kako je priča o njegovu sinu u Mađarskoj neosnovana. *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 29.

¹¹⁹ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 13.

¹²⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 11.

¹²¹ Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, *Drina*, 1989., 28, 29.

¹²² Ivica Frank bio je od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u političkoj emigraciji uglavnom u Budimpešti. Bio je jedan od vođa tzv. Hrvatskog komiteta, organizacije čiji su članovi bili uglavnom Hrvati koji su bili bivši časnici austrougarske vojske ili politički emigranti nezadovoljni ujedinjenjem Hrvata i Srba u zajedničku državu. Napustivši Hrvatsku nakon uvođenja diktature, Ante Pavelić prvo stupa u kontakt s nekim od članova te organizacije, koja 1929. godine tek životari, pa tako i s Ivicom Frankom. Vrlo će se brzo Pavelić odlučiti na stvaranje zasebne političko-vojne organizacije bez značajnijeg upliva članova nekadašnjeg Hrvatskog komiteta. Vidi M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 42 – 46.

¹²³ Podatak potječe od Feliksa Kaufmana. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 9, 20; V. ŠADEK, *Ustaše i Janka Puzsta*, 51.

¹²⁴ Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Janka Pustu a protiv Beograda“, *Obrana*, 123-124/1970., Madrid, 8 – 10. U jednom drugom članku tvrdi kako je bio zaposlen u Frankovu cvjećarskom poduzeću. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. ‘Republika’ i u njoj izdajnici Hrvatske“, *Obrana*, 24/1965., Madrid, 7, 8.



na osnovi Moškovičeve izjave navodi da je Luburić kod Franka bio zaposlen dvije godine, a zatim su se posvađali i razišli.¹²⁵ Za takvu tvrdnju nema potvrde nigdje u Luburićevim sjećanjima, u kojima se Ivica Frank spominje uvijek u pozitivnom svjetlu. Znakovito je ipak da Luburić nije bio prisutan na sprovodu Ivice Franka u siječnju 1940. godine.¹²⁶

Prema Kremziru i Sertiću, Luburić je tada u Budimpešti radio u uredu „nekog advokata“, odnosno „bio u raznim nižim službama, ponajviše kod ekonomata“, što proturječi Luburićevu pripovijedanju o životu u Mađarskoj.¹²⁷ Prema njegovu kazivanju, on se 1938. zaposlio kao radnik u „državnoj zadruzi za sijeno i slamu“.¹²⁸ U poslu se iskazao kad je u odsutnosti poslodavca spasio sijeno od kiše uz pomoć poznanika s Janka Puszte. Nagrađen je promaknućem u predradnika, što je iskoristio kako bi svojim znancima iz logora osigurao posao u toj tvrtci. Pokazavši tu svoje organizatorske sposobnosti, njegov ga je poslodavac preporučio mađarskoj vladi kad je trebalo dodijeliti koncesiju na zakup sijena i slame za čitavu državu. Postao je tako „šef nakupnog odjela za čitavu Mađarsku“. Do 1941. napredovat će do mjesta „poddirektora svemoćnog trusta sijena i slame u Mađarskoj“.¹²⁹ Ovo je proturječje između Sertićeva navoda i Luburićeve priče tim čudnije imamo li na umu da su se njih dvojica, prema Luburićevu kazivanju, upoznali i družili upravo u to vrijeme u Budimpešti.¹³⁰

¹²⁵ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 111, 114; HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7.

¹²⁶ Izvor nam je Srećko Kremzir, koji je nakon odlaska iz Janka Puszte boravio kod Franka i njegove obitelji. Zanimljivo je da se s Luburićem nijednom nije sreo, premda je boravio u Budimpešti od stvaranja NDH. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 26.

¹²⁷ Prvi je izvor Kremzir, kojem su tu informaciju 1939. godine prenijeli neki njegovi poznanici s Janka Puszte. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, *Materijal o Janka Pusti*, 26. Drugi je navod potječe od Tomislava Sertića. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24.

¹²⁸ O tome detaljno u: Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 11, 12; Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, *Drina*, 33. Daljnji navodi u radu temeljeni su na spomenuta dva članka. Ante Moškov također kaže kako se Luburić u Mađarskoj bavio poslom vezanim uz skupljanje sijena i slame. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 114.

¹²⁹ Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Janka Pustu a protiv Beograda“, *Obrana*, 123-124/1970., Madrid, 8 – 10.

¹³⁰ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Maček između Janka Puste i Oplenca“, *Obrana*, 26/1965., Madrid, 6, 7. Iz tog Luburićeva navoda da se razumjeti kako je on Sertića upoznao u Janka Puszi, premda kaže kako je Sertić prebjegao u Mađarsku nakon atentata u Marseilleu. Mogli su se sresti samo u Budimpešti gdje je Sertić neko vrijeme boravio 1940. godine nakon bijega iz Jugoslavije. Iz iskaza Tomislava Sertića 1945. godine ne da se zaključiti kako su se njih dvojica upoznali u emigraciji.



Priroda posla omogućila mu je da mnogo putuje po Mađarskoj i da, prema izjavi Ante Moškova na saslušanju 1947. godine, stupi u vezu s pripadnicima Strelastih križeva.¹³¹ Njegove veze s mađarskom fašističkom organizacijom Strelastim križevima potvrđuju i drugi, poput Sertića koji čak navodi kako je Luburić „bio među prvima koji se je upisao (na red. br. 7) na istoj listi na kojoj i vođa (Strelastih križeva, Ferenc, op. a.) Szalasy“.¹³²

Svladavši mađarski jezik, Luburić nastavlja svoje školovanje te upisuje tečajeve iz povijesti na „slobodnom sveučilištu“ u Budimpešti.¹³³ I tu se zakačio s „jednim mađarskim profesorom“ nastojeći pokazati slavnu prošlost Hrvata „dok su Mađari (još) bili divlja plemena“. Iz razloga koji poblize ne razjašnjava, taj mu je neimenovani profesor ustupio vlastitu knjižnicu na korištenje. I sam je, kako se pohvalio 1962. godine, nakupovao dvije tisuće knjiga s kojima je htio, u suradnji s Markom Došenom, tada jednim od cjenjenijih članova ustaškog pokreta premda izvan sfera odlučivanja,¹³⁴ u budućnosti u Hrvatskoj stvoriti

¹³¹ Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 114, 115. Priča o njegovim prijeratnim vezama s mađarskim fašistima iz Strelastih križeva potječe od samog Luburića, a do nas su došle posredstvom Ante Moškova, Tomislava Sertića i Oktavijana Svježića. Prijeratne veze Luburića i Szalasyja potvrđuje i Oktavijan Svježić. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 136. Moškov tvrdi kako je Luburić 1944. došao u Zagreb u pratnji misterioznog časnika mađarske vojske za kojeg Moškov tvrdi da je bio član Strelastih križeva. Tvrdi dalje kako ga je baš zahvaljujući tim vezama Pavelić poslao na desetak dana u Mađarsku nakon puča Strelastih križeva 1944. godine. Tu priču nam potvrđuje i Luburić u članku objavljenom u *Obrani* nakon njegove smrti. Iz tog se članka, u kojem Luburić govori o odlasku u Mađarsku nakon puča 1944. u svojstvu posebnog poslanika Poglavnika NDH, ne da zaključiti kako su te veze uspostavljene prije rata u Mađarskoj. Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtijevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Obrana*, 121-122/1970., Madrid, 4 – 6. Prijeratne veze sa Strelastim križevima ne spominje njegov biograf i suradnik iz druge emigracije Crnički, kao ni Ljubo Miloš.

¹³² HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24.

¹³³ Pismo generala Drinjanina (V. Luburić) dr. Miljenku Dabi Peraniću, 26. kolovoza 1962. Daljnji navodi u tekstu također se temelje na tom pismu.

¹³⁴ Marko Došen slovio je kao najstariji ustaški emigrant, zvan „did Marko“. U to je vrijeme bio počasni pročelnik Ustaškog doglavičkog vijeća od 12 članova koje je imenovao Glavni ustaški stan (*Tko je tko u NDH*, 95, 96). Od veljače 1934. do stvaranja NDH živio je u Budimpešti. Premda se u ostavštini Marka Došena koja se čuva u NSK ime Vjekoslava Luburića ili jedan od njegovih nama poznatih pseudonima nigdje ne spominje, vjerojatno su se njih dvojica sreli i održavali veze. Na to bi moglo ukazivati i pismo od 10. listopada 1936. koje Ante, sin Marka Došena, upućuje svom ocu u kojem ga obavještava da je dobio pismo od „jednog Domobranca“ (kako Ante Došen, inače voditelj udruge „Domobran“ sa sjedištem u SAD-u povezane s ustaškom organizacijom, katkada naziva pripadnike ustaškog pokreta). Pismo je, piše Ante Došen, sve u ustaškom duhu, a adresa koju mu je taj nepoznati pripadnik ustaške emigracije ostavio jest Graf Ferenc, Újvilág u. 21, Ócsa, Pest. Oca zatim moli da ispita tko je taj čovjek te da mu o njemu javi u svojim pismima (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (dalje u tekstu: NSK), Ostavština Marka Došena, VII. Korespondencija). O tom „domobrancu“ u korespondenciji više nema spomena, te nam ostaje



institut čiji bi prvenstveni zadatak bio njegovati ideju o iranskome porijeklu Hrvata – „samo neka ne bude što sa Srbima ima veze“. Možda je baš taj studij u Budimpešti razlogom zbog kojeg se Luburića nakon proglašenja NDH uvrštavalo među malobrojne intelektualce, odnosno pismene osobe među ustašama-emigrantima koji su se vratili u Hrvatsku.¹³⁵ Možda ipak i nije jer i tu moramo biti krajnje oprezni; Luburić naime ovu priču spominje samo u pismu čovjeku koji nije poznao Marka Došena ni ikojeg drugog pripadnika ustaške organizacije iz prijeratne emigracije. U javnim, publiciranim zapisima koje su nam o tom razdoblju njegova života ostavili on i njegovi suradnici takvo što nigdje se ne spominje.

Ljubo Miloš je u izjavi danoj istražiteljima OZN-e nakon rata naveo kako je Luburić za čitavo vrijeme boravka u Mađarskoj održavao veze s Glavnim ustaškim stanom kao jedan od devet povjerenika.¹³⁶ Moramo ovdje dovesti u sumnju taj navod. Prema točki 8. Ustava hrvatske revolucionarne organizacije ustaša, „Glavni Ustaški Stan imenuje po odredbi Poglavnika i posebne ustaške dužnosnike i povjerenike, kojima se povjeravaju po potrebi naročiti poslovi“, što bi značilo da je imenovanje Luburića povjerenikom trebalo doći od samog Pavelića. Ante Moškov pak kaže kako Ante Pavelić Luburića nije poznao do stvaranja NDH, što nikako ne bi bilo moguće da je Luburić bio povjerenik GUS-a na čelu kojeg je stajao Pavelić.¹³⁷ Bit će da je tu riječ o Miloševu krivom shvaćanju činjenice da je Luburić bio povjerenik GUS-a u vrijeme kad su se njih dvojica sreli u lipnju 1941. godine.

Luburić je u Budimpešti imao prilike upoznati i Mladena Lorkovića koji je, nakon puštanja iz njemačkog zatvora u lipnju 1937. godine, tamo boravio do svog povratka u Hrvatsku u rujnu 1939. godine.¹³⁸ Luburić to poznanstvo na jednom mjestu naziva prijateljstvom, te piše kako su neko vrijeme živjeli zajedno

nepoznato o kome je riječ. Selo Ócsa u blizini Budimpešte u svojim sjećanjima kao mjesto u kojem je neko vrijeme boravio spominje i Luburić, zbog čega smatramo mogućim da se tu radilo o njemu. Dodajmo da i Sertić, koji je neko vrijeme boravio u Budimpešti 1940. godine i koji je održavao kontakte s Došenom, tvrdi da je Luburić tada upoznao Marka Došena.

¹³⁵ Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike: povodom Mačekove autobiografije*, Zagreb, 1995., 98. Luburića Glaise von Horstenu naziva „propalim studentom“, vjerojatno ipak aludirajući na njegovo nedovršeno gimnazijsko školovanje. Glaise VON HORSTENAU; *Zapisi iz NDH*, Zagreb, 2013., 432.

¹³⁶ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Ljubo Miloš*, 7; Crnički tvrdi da je Luburić održavao veze s GUS-om dok je bio u Budimpešti, premda ne i da je bio povjerenik. Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, *Drina*, 12.

¹³⁷ Ante MOŠKOV, *Pavelićevo doba*, 129, 247.

¹³⁸ HDA, f. 1561, RSUP SRH SDS, kut. 24, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*.



u stanu te čak da je Lorkoviću i materijalno pomagao.¹³⁹ To nam poznanstvo, uostalom baš kao i poznanstva iz tog razdoblja koja je stekao s Andrijom Artukovićem, Antom Moškovom i Markom Došenom, potvrđuje i Tomislav Sertić.¹⁴⁰ Novinar osječkog *Hrvatskog lista* Matija Kovačić susreo se u to vrijeme u Budimpešti s Lorkovićem i njegovim suradnicima Andrijom Artukovićem i Markom Došenom, dok Luburića nigdje ne spominje.¹⁴¹ S obzirom na to kako je o njemu Luburić pisao u svojoj *Drini*, teško da bi se odnos između Lorkovića i njega mogao nazvati prijateljstvom. Štoviše, znamo li da se okrutno ubojstvo Mladena Lorkovića, zajedno s umorstvima ostalih urotnika Ante Vokića, Ljudevita Tomašića i Ive Farolfija, uglavnom povezuje s Luburićem i njegovim ljudima, njihov je odnos bolje nazvati netrpeljivošću ili jednostavno mržnjom.¹⁴² Nesumnjiva Luburićeva netrpeljivost prema Lorkoviću ne mora, napomenimo, potjecati iz vremena njihova upoznavanja u Budimpešti, premda daje naznaku o stanovitoj napetosti koja je među njima već tada postojala. Luburić je naime kao vjerni vojnik Poglavnika i njegove države zasigurno u postupcima urotnika mogao vidjeti samo izdaju čiji su se počinitelji trebali kazniti najgorom kaznom.

Nakon rata Luburić se u jednom pismu iz 1967. upućenom nekadašnjem ustaši iz PTS-a pohvalio i prijateljstvom s Antom Moškovom, uspostavljenim „još iz vremena u Mađarskoj u prvoj emigraciji“, što izjavljuje i Tomislav Sertić.¹⁴³ Na drugom pak mjestu početke njihova prijateljstva smješta u Zagreb 1932. godine kad su obojica bili tjelesni čuvari Vladka Mačeka.¹⁴⁴ Ante Moškov bio

¹³⁹ „Je li Lorković bio liberalac – ili praktični katolik?“, *Drina*, br. 1-3/1955., Madrid, 184, 185. (V. LUBURIĆ u tekstu pod pseudonimom „Ero“). Da je Luburić u Budimpešti dijelio stan s Lorkovićem tvrdi i Ljubo Miloš HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*, 7. Od njih to preuzima i Ličina, dodajući kako je Luburić bio pod utjecajem Lorkovićevih političkih predavanja i promišljanja. Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 115.

¹⁴⁰ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24.

¹⁴¹ Matija KOVAČIĆ, *Od Radića do Pavelića. Hrvatska u borbi za svoju samostalnost. Uspomene jednog novinara*, Muenchen-Barcelona, 1970., 92, 93. To naravno nipošto ne mora značiti da Luburić s Lorkovićem, Artukovićem i Došenom tada nije održavao veze.

¹⁴² Premda ubojstvo Lorkovića, Vokića, Farolfija i Tomašića nije do kraja razjašnjeno, gotovo sva svjedočenja povezuju njihovo ubojstvo s Luburićem i gotovo sva govore o tome kako je Luburić tu postupao samovoljno. Tijela Farolfija i Tomašića obezglavljena su i bačena u bunar, dok su Lorković i Vokić bili po svemu sudeći mučeni i unakaženi do neprepoznatljivosti. Vidi o tome Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković – ministar urotnik*, Zagreb, 1998., 104, 105.

¹⁴³ General Drinjanin 30. travnja 1967. Ivanu Kardumu u Vancouver. Isto i u pismu Anti Škrobiću 26. travnja 1967. *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 701, 708. Sertić također tvrdi da su se njih dvojica sprijateljili u Mađarskoj prije rata (vidi bilj. 115).

¹⁴⁴ Prema toj Luburićevoj tvrdnji, on je Moškova upoznao dok je bio u Zagrebu, kad se namjeravao prijaviti za jednog od tjelesnih čuvara Vladka Mačeka kojeg je također tom prilikom prvi put upoznao. General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Povodom smrti Vladka Mačeka“, *Obrana*, 22/1965., Madrid, 7, 8.



je istaknuti ustaša koji je za vrijeme prve emigracije gotovo stalno boravio u Italiji. Početkom lipnja 1934. došao je na kraće liječenje u Budimpeštu odakle je održavao veze s ustašama u Janka Puszti, ali ne navodi među njima Luburića.¹⁴⁵ U iskazu izričito tvrdi da prije NDH ne samo da nije upoznao već da nije uopće čuo da itko spominje Luburića među ustašama s kojima se družio.¹⁴⁶ Osim toga, dok se Luburić često hvali prisnim prijateljstvom s Moškovom, Moškov o tome šuti i o Luburiću u svom poduljem iskazu nakon izručenja 1947. godine govori prilično loše. To je Moškovljevo prikriivanje sasvim očekivano s obzirom na situaciju u kojoj se nalazi u trenutku davanja iskaza, te ne mora govoriti ništa o njihovu odnosu. Njih su dvojica u vrijeme NDH bili zasigurno bliski suradnici, a prema brojnim svjedocima i prijatelji. Ipak, Luburićeva i Sertićeva tvrdnja prema kojoj je to prijateljstvo skovano u Zagrebu 1932. ili Mađarskoj 1934. ostaje upitna. Naime, u *Drini* posvećenoj Boki Kotorskoj Luburić i Krunoslav Batušić govore mnogo o Anti Moškovu, ali nigdje ne spominju da su se Moškov i Luburić upoznali i sprijateljili prije rata.¹⁴⁷

Na kraju, ne moramo sumnjati u održavanje veza Luburića i nekih od ustaša iz Janka Puszte koji su ostali u Mađarskoj nakon rasformiranja logora, poput obitelji Tomas koju često spominje u svojim autobiografskim člancima i s kojima je bio blizak i u vrijeme NDH. Crnički tvrdi da je upravo pomoću tih veza Luburić 1938. godine uputio poruku „Uzdanici“, organizaciji u Zagrebu u kojoj su se okupljali domovinski ustaše i ustaše povratnici. Upoznat sa zbivanjima vezanima uz pritisak Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju te doznajući početkom ožujka kako Njemačka od Mađarske zahtijeva velike količine sijena i slame, Luburić zaključuje – u tom trenutku krivo, dodajmo – da Njemačka planira napad na Jugoslaviju i o tome obavještava vodstvo „Uzdanice“, na čelu koje su Slavko Kvaternik, Mile Budak i Ivo Oršanić.¹⁴⁸ Ta je obavijest, priča Crnički 1989.

¹⁴⁵ U svom iskazu danom 13. svibnja 1947. poimence navodi Andriju Artukovića, Vjekoslava Servatzyja, Juru Francetića, Marka Došena, Gustava Perčeca i Zvonimira Pospišila. B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 260, 261.

¹⁴⁶ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Maks Luburić*, 7.

¹⁴⁷ (Vjekoslav LUBURIĆ), „General Ante vitez Moškov, zapovjednik I. zborni Hrvatskih oružanih snaga“, *Drina*, br. 1-2/1965., Madrid, 133 – 191; Krunoslav BATUŠIĆ, „Štapovima i topovima. Sjećanja na Antu Moškova i PTS“, *Drina*, br. 1-2/1965., Madrid, 191 – 202.

¹⁴⁸ Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, 12; Vjekoslav LUBURIĆ, „Hrvatski je čovjek glasao za Jankapustu a protiv Beograda“, 33; Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 116, 117. Crnički očito griješi s navodom 1938. godine jer je iz Luburićeva kazivanja u navedenom članku jasno da je riječ o početku ožujka 1941. godine, nešto prije napada na Kraljevinu Jugoslaviju. U drugom članku koji govori o istim događajima kaže kako je zahtjev njemačke vojske za velikim količinama sijena i slame došao 27. ožujka, na dan Simovićeva puča, što je za njega bio znak da se sprema napad na Jugoslaviju. Tada je dao otkaz i krenuo prema Hrvatskoj. Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtijevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Obrana*, 121/122/1970., Madrid, 4 – 6.



godine, za „Uzdanicu“ bila tako važna da je „sva njezina djelatnost bila usmjerena prema tomu izvješću“. ¹⁴⁹ Ta se tvrdnja mora dovesti u pitanje jer Slavko Kvaternik tako važnu obavijest ne spominje u svojim iskazima. Osim toga, tvrdi kako je tek u vrijeme NDH čuo da je Luburić bio član ustaške organizacije u Mađarskoj, što mu zasigurno nitko ne bi trebao govoriti da je doista postojao spomenuti Luburićev izvještaj. ¹⁵⁰

Ali ono što je bio krivi zaključak na kraju će, zbog puča generala Simovića, ispasti kao dobro predviđanje. Dana 6. travnja 1941. godine Hitler naređuje napad na Kraljevinu Jugoslaviju. U kratkom ratu snage njemačkog Reicha i fašističke Italije, zajedno s mađarskim snagama, ispunit će snove Luburića i njegovih drugova iz Janka Puszte. Čuvši za Simovićeve puč dok je obavljao poslove u Komáromu, Luburić ostavlja „auto, novac, ugled i mogućnosti“ – dodajmo ovdje, i dvije tisuće knjiga, Mađaricu Ilonku i sina – okuplja „našu malu četicu, iskapa odore i oružje“ i kreće put domovine. ¹⁵¹ Luburić, prema kazivanju Ljube Miloša zajedno s obitelji Tomas, a prema pričanju Luburića i Crničkog sam, 9. ili 10. travnja u podravskom selu Gola prelazi u domovinu. ¹⁵² Pri tome je, šećući osamljen, naoružan pištoljem i obučen u ustašku uniformu iz Janka Puszte, skoro došao u sukob s mađarskom vojskom koja ga je u čudu i nevjerici gledala. Zahvaljujući jednom naredniku, sve se po Luburića dobro završilo. ¹⁵³

Iz Gole se upućuje u Koprivnicu gdje uspostavlja ustašku vlast u mjestu zajedno s njegovim starim poznanicima iz Janka Puszte, ustašama Stjepanom Pižetom, Tomom Posezijem, Josipom Katušićem i Martinom Nemecom koji su s Pavelićem došli iz Italije. Tako priča on, premda za takvo što nema potvrde. U svojem iskazu iz 1946. godine Martin Nemeć nigdje ne spominje Luburića, pa tako ni u vezi uspostavljanja vlasti tek proglašene NDH u Koprivnici. Kaže tek da je 20. travnja dobio jednodnevni dopust da posjeti obitelj u Koprivnici, nakon kojeg se vratio nazad u Zagreb. ¹⁵⁴

¹⁴⁹ Stjepan CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, 12; Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtjevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Drina*, 1989., 38, 39.

¹⁵⁰ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb, 1997., 95.

¹⁵¹ General Drinjanin (Vjekoslav LUBURIĆ), „Prigodom smrti Vladka Mačeka. Maček između Janka Puste i Oplenca“, *Obrana*, 26/1965., Madrid, 6, 7.

¹⁵² Crnički kaže da je Luburić došao u Golu 9. travnja, Luburić pak 10. travnja. S. CRNIČKI, „Život i rad Vjekoslava Luburića“, 12. Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtjevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Drina*, 1989., 39, 40. Kao datum njegova ulaska u Hrvatsku najčešće se spominje 10. travnja. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Ljubo Miloš; Tko je tko u NDH*, 241; Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 116, 117.

¹⁵³ Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtjevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Drina*, 1989., 39, 40. U ovoj verziji priče o povratku u domovinu nema nikakve „četice“, već samo on.

¹⁵⁴ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.67, *Martin Nemeć*, 7.



Prema Moškovu, Luburić stiže u Zagreb krajem travnja,¹⁵⁵ gdje mu dodjeljuju zadaću administratora u „gospodarskom odjelu vojnog zapovjedništva Glavnog ustaškog stana“, odnosno mjesto „zamjenika zapovjednika u improvizacionom oboskrbnom zapovjedništvu na čelu kojega se nalazio Servatzy“.¹⁵⁶ Prionuo je na posao sa žarom, te je zajedno s Moškovom i Servatzyjem „jurio na sve strane i prikupljao oružje, odjeću, hranu i raznu opremu, što se je bilo rasulo prilikom raspada jugoslavenske vojske“, kako to opisuje Tomislav Sertić.¹⁵⁷

Sudbina koja ga je čekala u novoj državi bila je vođenje zapisnika, udaranje pečata, skupljanje i popisivanje bala sijena i slame – ono u čemu se u emigraciji dokazao. Čekalo ga je mjesto „opskrbnog ćate iz ureda“ – da upotrijebimo njegovu prezrivu frazu.¹⁵⁸ Premalo i preslabo za mladića koji se približava tridesetoj i koji očito misli da može više i da zaslužuje više. Luburić se stoga priključuje Miji Babiću,¹⁵⁹ ustaši koji se dokazao kao čvrsti i hladnokrvan izvršitelj prljavih poslova, atentator političkih neprijatelja i egzekutor nediscipliniranih ustaša, čovjeku kojem se smiješila velika karijera u novoj državi. U Babićevoj službi Luburić će se ubrzo iskazati svojom odlučnošću i okrutnošću u osvetničkim pohodima po Kordunu i Lici. Ustaška zvijezda u usponu je pala pogođena metkom iz puške srpskih ustanika u istočnoj Hercegovini 3. srpnja 1941. godine, ali na krvavocrvenom nebu NDH zamijenit će je i sjati nova, ona Vjekoslava Maksa Luburića.

UMJESTO ZAKLJUČKA: LUBURIĆ I POVIJESNA ZNANOST

Metodologija povijesne znanosti daje se svesti na nekoliko jednostavnih postupaka: potraga za izvorima i pronalaženje izvora, kritička provjera izvora te na kraju uobličavanje priče – suvisle, koherentne, konzistentne, kronološki određene, jednostavne i čitatelju razumljive. Dok je onaj zadnji, krajnji postupak

¹⁵⁵ Sam na jednom mjestu kaže kako je iz Koprivnice već 10. travnja došao u Zagreb vlakom „dogovorno s vojskovođom“ Slavkom Kvaternikom, što je tvrdnja koja se bez mnogo promišljanja može odbaciti. Vjekoslav LUBURIĆ, „Igranje toldata“, *Obrana*, 11-12/1963., Madrid, 5. To uostalom proturječi priči o dolasku u domovinu koju je, premda u različitim varijacijama, Luburić ispričao u nekoliko drugih članaka. Tako u drugoj verziji priče o dolasku u domovinu tvrdi kako je uz pomoć Seljačke i Građanske Zaštite uspostavio ustašku vlast u Koprivnici, dok su iz Zagreba javili „neka taj ustaša iz Mađarske ostane u Koprivnici“. Vjekoslav LUBURIĆ, „Nijemci su zahtijevali da Mađarska spriječi odlazak ustaša u Hrvatsku“, *Drina*, 1989., 42. Luburić je ustvari tri puta ispričao kako se vratio u domovinu u tri znatno drugačije priče, kao što kod njega i jest redovito slučaj.

¹⁵⁶ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*, 7; HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24. Vidi i Đ. LIČINA, *Andrija Artuković; Vjekoslav Maks Luburić*, 119.

¹⁵⁷ HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 24.

¹⁵⁸ Izraz iz pisma V. Luburića datiranog 28. svibnja 1963. Karlu Džaferoviću u San Francisco.

¹⁵⁹ A. Moškov, *Pavelićeva doba*, 248.



naše znanosti ono što nas veže s književnošću (umjetnošću), ona prva dva su ono što nas u pripovijedanju ograničava i što naš rad legitimira kao znanstveni.

Posve je jasno dakle da je povijest ovisna o izvorima – i tu se usprkos svim kritikama i uvođenju metodoloških i heurističkih novina nije ništa promijenilo. Iz ovoga slijedi i zaključak kako svaki povjesničar mora biti sretan naide li u svom radu na mnoštvo izvora, i to izvora različite provenijencije. Kritika će izvora time biti olakšana, što bi na kraju trebalo rezultirati i jednom čvrstom (u smislu utvrđenih činjenica) i suvislom (u smislu da ima jasan početak, zaplet i kraj, odnosno objašnjenje) pričom.

Ali ponekad se naide na slučaj poput ovog u kojem povjesničar (ili povjesničari kao u našem slučaju) zažali zbog toga što mu je na raspolaganju toliko izvora koliko ih je našao i poželi da ih je bilo manje. Budući da velika većina podataka koje smo koristili potječe od Luburića – bez obzira posredstvom koga i kako do nas dolazili – poželjeli smo ne jednom radeći ovaj rad da barem on nije toliko često pisao i govorio o svojim doživljajima prije proglašenja NDH. Da je svaku svoju zgodu iz tog razdoblja svog života ispričao ili zapisao jednom, naša bi priča bila upravo onakva kakvu bi svaki povjesničar poželio. Ali Luburić je volio pisati i volio pričati o zgodama koje je proživio.

A oni podatci iz izvora koji ne potječu od Luburića nam za pričanje suvisle priče nimalo ne pomažu. Naprotiv, čini nam se kao da u velikoj većini slučajeva usporedba njegovih tvrdnji i onih koje imamo od drugih rezultira opovrgavanjem – ali čijih iskaza?

Za primjer neka nam posluži naša kronologija Luburićeva životnog puta. Premda je o razdoblju nakon prekida školovanja do bijega u Mađarsku i dolaska u Janka Pusztu ispričao nekoliko priča (uključujući tu i priču njegova biografa Crničkog te njegove izjave koje možemo naći razbacane tu i tamo po raznim pismima), čini se kako mu je omiljena bila ona verzija prema kojoj on u logor dolazi kao jedan od prvih emigranata, dok je još bio „dijete“ i dok se ustaški pokret tek bio formirao – dakle 1930. ili 1931. godine. Prema nekim iskazima, kao i nekim pokazateljima o kojima smo govorili u radu (vidi bilješke 49 i 50), to bi i moglo biti točno. U tom bi slučaju tvrdnja njegova rođaka Miloša dana UDB-i bila pogrešna (a time i ona Ličinina) – što je, moramo prihvatiti, sasvim moguće; u tom se slučaju Luburićeva pronevjera novca, suđenje, hapšenje, neuspjeli bijeg u Albaniju i petomjesečna zatvorska kazna nisu zbili. Ali u tom slučaju i Luburić laže kada kaže da je nakon prelaska granice nekoliko dana proveo u mađarskom pritvoru, a *odmah zatim* otišao u Janka Pusztu, naprosto zato što ga nitko od onih emigranata za koje bez svake sumnje znamo da su boravili na imanju Janka Pusztu od ljeta 1931. godine u svojim izjavama ne spominje. To još uvijek samo za sebe ne mora značiti da Luburić



nije još 1930. ili 1931. prebjegao u Mađarsku – ali zasigurno znači da u prvim godinama djelovanja Janka Puszte kao ustaškog logora njega tamo nema. Zbog toga što bi nam, u slučaju da je njegova omiljena priča o pridruživanju ustašama točna, u našoj priči stajala nepopunjena rupa od koje dvije ili tri godine, najlakši nam je postupak bio proglasiti ga lašcem u onom dijelu u kojem govori o godini u kojoj bježi u Mađarsku i u njegovu prikrivanju pronevjere novca Javne burze.

Sličnu dvojbu nalazimo i u onom dijelu koji govori o njegovoj ulozi u logoru. Oni izvori koji *govore* o njegovu mjestu i značenju u funkcioniranju logora na Janka Puszti kao da su u suglasju te nam dopuštaju samo jedan zaključak: Luburić je imao vrlo značajnu ulogu u Janka Puszti te je u mnogo čemu već tada pokazao odlike (ili mane) koje će pokazivati i u vrijeme NDH. Odbaciti tvrdnje Bzika, Kremzira, Moškova, Miloša, Servatzyja i Luburića je luksuz koji si povjesničar – složit ćemo se – ne bi smio priuštiti. Ali ono što sve te tvrdnje povezuje nije samo spomenuti zaključak, već i to što su sve izrečene nakon sloma NDH u istim okolnostima te pogotovo da su u oštroj suprotnosti s činjenicom da se Luburić u izvorima koji nastaju prije NDH ne spominje.

Tu je trenutak za sumnju, trenutak u kojem trebamo u obzir uzeti izvore koji govore o prvoj ustaškoj emigraciji, ali *ne govore* o Luburiću. To nisu samo izjave osoba s Janka Puszte koje svoje iskaze daju u vrijeme predratne emigracije, ili novinski članci, ili izvještaji jugoslavenske policije, u kojima nikada nema ni spomena o Luburiću – taj muk nalazimo, začudo, i u gore spomenutih svjedoka. Premda smo tvrdnje njegova rođaka i bliskog suradnika Miloša često spominjali u ovom radu, znakovito je da na jednom mjestu u iskazu on tvrdi kako „mu nije poznato što je (Luburić, op. a.) radio u Mađarskoj“ te kako zna tek da je bio u „Budimpešti, Nađkanjiži i Janka Pusti“.¹⁶⁰ Moškov u iskazu priznaje kako „do dolaska Luburića u zemlju /.../ nijesam uopće čuo spominjati njegovo ime“;¹⁶¹ Oktavijan Svježić govori „što se tiče njegova (Luburićeva, op. a.) rada u emigraciji, nije mi skoro ništa poznato“;¹⁶² Bzik u nabranjanju „važnijih ljudi“ koji su bili u emigraciji izostavlja Luburića;¹⁶³ Slavku Kvaterniku također nije poznato da je Luburić bio u emigraciji u Mađarskoj, Ante Pavelić za njega nije znao, Ivan Perčević ga ne spominje, a Sertić tvrdi kako se „nitko kao on nije od jedva poznatog i gotovo neukog čovjeka razvio u *rasa*, u utjecajnog čovjeka, koji je pri kraju igrao najodlučniju ulogu“.¹⁶⁴

¹⁶⁰ HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Elaborat Ljubo Miloš*, 7.

¹⁶¹ HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Luburić*, 7.

¹⁶² HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Luburić*, 140.

¹⁶³ HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Mijo Bzik*, 21.

¹⁶⁴ HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, *Tomislav Sertić*, 31.



Upravo na ovoj zadnjoj primjedbi Polić u svom ocrnjivanju Luburića 1966. godine temelji svoju tvrdnju o Luburićevoj umiješanosti u egzekucije Perčeca i drugih emigranata u Janka Puszti: zasigurno je upravo zbog vještine i lakoće u ubijanju ljudi koju je pokazao u emigraciji Luburić od „neznatnog mladića“ postao u tako kratkom vremenu čovjek kojeg se, uvjeren je bio Polić, i sam Poglavnik bojao.¹⁶⁵ Ukazujući na taj zapanjujući uzlet u hijerarhiji NDH jednog dotada nepoznatog mladića u kojem je „sve stečeno ‘redovitim’ putem u trajanju od cigle četiri godine“, Srećko Tomić staje uz Polićeve tvrdnje: nešto se o tome, kaže u članku koji također ocrnjuje Luburića, „šuškalo“.¹⁶⁶ Polićeva logika je jednostavna: Luburić je morao biti prije proglašenja NDH onakav kakav je bio za vrijeme NDH – opasni ubojica, strah i trepet – jer da nije bio takav u Janka Puszti, ne bi ga Pavelić već u prvoj godini postojanja NDH postavio za svog posebnog povjerenika koji će na kraju dogurati do „najutjecajnije osobe i takoreći (postati) svemoguć“.¹⁶⁷ Ili rečeno na drugačiji način: da je Luburić bio u Janka Puszti tek beznačajni „ekonom“, ne bi za vrijeme NDH uopće došao u priliku postati ubojica kakav je – tu se Polić slaže sa svim svjedocima, a ne niječe to ni Luburić – ovaj i bio. Na to se zaključivanje oslanjaju svi koji o Luburiću govore nakon sloma NDH.

Naša je dvojba sada jasna: ili je Luburić u Janka Puszti bio beznačajni *čato* ili je drmao logorom sijući strah u kosti svima, pa čak i zapovjedniku logora Servatzyju (sjetimo se onog „pusti ga, vidiš da je lud“). Ako je bio ono prvo, razjašnjen je muk koji je Luburića pratio za vrijeme emigracije, kao i razlog zbog kojeg je ostao zaboravljen u Mađarskoj; ako je pak bio ono drugo, razjašnjen je razlog njegova brzog napretka u hijerarhiji ustaškog pokreta u vrijeme NDH, kao i njegova lakoća ubijanja u koju su se za vrijeme rata mnogi imali prilike sami uvjeriti. U izboru između dvije dileme čini se kao da će jedan značajan dio njegove osobnosti i njegova života ostati neobjašnjen.

Mi međutim smatramo da se taj problem može razriješiti. Prisjetimo se sada kako je naša usporedba podataka koji potječu od Luburića s podacima iz izvora koji s Luburićem nemaju veze pokazala kako tek rijetko koja njegova izjava ima potvrde: da je upoznao Mačeka u Deželićevu prilazu, da je u logor došao s revolverom, nožem i nabožnom pjesmaricom, da je ostao u Mađarskoj nakon likvidacije logora kao zapovjednik tamošnje ustaške „pričuve“, da je bio „poddirektor svemoćnog trusta“ prije dolaska u Hrvatsku, da se tada sprijateljio

¹⁶⁵ M. G. POLIĆ, „Od Mostara do Bleiburga“, *Hrvatski glas*, Acton, 28/1966., 3.

¹⁶⁶ Srećko TOMIĆ, „Dosta je Maksovih neistina“, *Naš put*, Toronto, 51-52/1966., 7, 8.

¹⁶⁷ Izjava Oktavijana Sveježića napisana 1947. HDA, f. 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.30, *Vjekoslav Luburić*, 133.



s Moškovom, da je obavijestio Kvaternika o skorašnjem napadu Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju, da je uspostavio vlast NDH u Koprivnici... Prisetimo se svih njegovih protuslovnih verzija istih događaja, koje su u ovom radu uglavnom završavale u bilješkama; prisjetimo se očito krivih tumačenja stvarnih događaja, poput anakronističke optužbe Mačeka i „strančarenja“ – pojma koji stalno ponavlja u vrijeme druge emigracije označujući time uzrok svih nesreća Hrvata, preciznije onih koji su bili vezani uz NDH i koji su se nakon njezina sloma razmislili svijetom osnivajući različite „pokrete“, „bratstva“, „odbore“, „vijeća“ i gložeći se nemilosrdno među sobom – za slom ustaške organizacije u Podravini, a time i uopće u Mađarskoj 1934. godine.

Sjećanja su varljiva, konspirativno prikrivanje kod osobe poput njega je za očekivati, nesuglasje među različitim svjedocima također – sve je to uobičajeni dio povjesničareva zanata. Ali u slučaju Luburića to je pravilo; pogreška i proturječnosti, prešućivanja i očitog pretjerivanja naprosto je previše. S druge bi strane jednostavno proglašavanje Luburića lašcem onemogućilo povjesničaru da išta suvislog kaže o razdoblju njegova života kojim se ovdje bavimo. Osim toga, premda Luburiću nije za vjerovati kada govori o svom ratnom putu, o vojnom djelovanju nakon završetka Drugog svjetskog rata ili o svom životu u Španjolskoj, usporedba njegovih tvrdnji s brojnim drugim izvorima najčešće pokazuje kako je, usprkos pretjerivanjima i *kićenju*, u osnovi njegovih tvrdnji u pravilu nešto što se stvarno zbilo. Nije dakle sve što Luburić kaže laž, pretjerivanje, napuhivanje, *kićenje* – nipošto – ali mnogo toga bez svake sumnje jest.

Naše je mišljenje da se dvojba dade razriješiti tvrdnjom da je Luburić u prvoj emigraciji bio beznačajan tajnik te da je dobrim dijelom upravo zbog te svoje beznačajnosti uspio s vremenom sebe prikazati kao nekog od osobitog značenja u prijeratnoj ustaškoj organizaciji.

Prošavši kroz taj dio hrvatske povijesti šutke i na prstima, nevidljiv onim istaknutim osobama ustaške organizacije iz tridesetih godina koji će iza sebe ostaviti sjećanja, iskaze, zapise, nevidljiv također i onima koji su ustaške emigrante pratili i nadzirali i o tome pisali izvještaje, Luburić je dobio svojevrsan monopol na prikaz vlastite prošlosti koji je on znao iskoristiti. Imajmo međutim na umu da bi taj monopol bio bezvrijedan da Luburić sebe nije, u vrlo kratkom vremenu, uspio pretvoriti u mitsku figuru jedne države, političkog pokreta i vojske u doba kad se krv lila u potocima. Jednostavno – svako tko zna što je Luburić bio od svibnja 1941. do svibnja 1945. ostat će zapanjen pred tišinom koja njegovim životom odjekuje od 1913. do stvaranja NDH. Zar je moguće, pitat će se svi, od ispitivača OZN-e/UDB-e do Ličine, od Moškova i Miloša do Crničkog i Mile Bobana Otporaša, da je taj čovjek



bio nitko i ništa u prvoj ustaškoj emigraciji? Nije moguće, zaključit će svi – a Luburić će na tom zaključku dalje graditi priču o svom životu.

Luburićevo ponašanje za vrijeme NDH koje će ga dovesti na zao glas također je u suglasju s našim zaključkom. Zaborav koji je ustaško vodstvo prema njemu pokazalo nakon marsejskog atentata i raspuštanja ustaške organizacije u Mađarskoj za mladog je nacionalista i revolucionara u naponu snage morao biti težak udarac. Luburić s osnutkom NDH dobiva priliku da svima pokaže kako su ga krivo procijenili. On gori od mržnje, povrijeđenosti i želje za osvetom – baš kao i od želje za dokazivanjem. U tom pogledu on je utjelovljenje čitavog ustaškog pokreta: smisao je ustaškog pokreta mržnja prema Srbima, „Vlasima“; ustaše i hrvatski nacionalisti povrijeđeni su pričama o ropskoj naravi Hrvata i o pričama kako su ih Srbi oslobodili ili kako su Hrvatsku na sablji dobili; oni se svi kao i Luburić sjećaju čuški i batina koje su trpjeli dok ih od Srba nisu oslobodili Nijemci i Talijani; i zato će se sada osvetiti. Ali Hrvati se tek moraju pokazati. Nespretni ubojice i atentatori, ustaše su se morali osloniti na stranca kako bi uspjeli ubiti morskog im „vlaškog“ kralja; skribomani, pisci deklaracija, adresa, punktacija, Hrvati su morali dočekati tuđu vojsku da im oslobodi zemlju i stvori državu; tamburašima i mirotvorcima, Hrvatima je trebalo utviti u glavu da se samo bombom i samokresom, samo krvlju može stvoriti država. Paveliću trebaju takvi kao Luburić, treba mu netko tko se ne boji najgorih čina, tko nije osjetljiv na krv. A Luburić, kažu svi, nije nosio nož i pištolj za ukras.

Luburić se dokazao, i to vrlo brzo, i s tim je dokazivanjem nastavio do samog kraja rata – pa i dalje. Ali za Luburića, čini se, dokazivanje uz pomoć noža i pištolja nije bilo dovoljno. Njegov život ne počinje u svibnju 1941. godine, on je do tog trenutka negdje bio, nešto već radio – zar da prizna da je do tada bio nitko? Sjetimo se opet Sertićeve zamjedbe te pogledajmo najznačajnije ustaške pukovnike i zapovjednike, tzv. rasove – vidimo da su to sve ustaše koji su svoje značenje stekli već u prijeratnoj emigraciji, svi osim Luburića. On se nastojao s njima izjednačiti u svemu, pa tako i u prošlosti. Luburić od tada – oprezno i polako, zatim sve brže i neumjerenije – počinje graditi svoju prošlost, puneći je pričama i uvećavajući svoj značaj.

Moramo još nešto primijetiti: njegovo kićenje do izražaja dolazi u drugoj emigraciji, u njegovim autobiografskim člancima u časopisima koje izdaje, kao i njegovim sjećanjima koja nalazimo u pismima koja upućuje svojim suradnicima u HNO, i to upravo onima koji ga nisu poznavali ni u prvoj emigraciji ni u NDH. U člancima objavljivanim 1965. i 1966. godine (kao i u onima objavljivanim posthumno) on postaje zapovjednik diverzantskih ophodnji, zapovjednik sektora, zapovjednik Janka Puzste, zapovjednik ustaške pričuve u Mađarskoj od



1934. godine do 1941. godine, čovjek koji rješava teške probleme emigranata u logoru; tih se godina on sjeća kako je kao dijete došao u Janka Puztu nakon vatrenog obračuna s graničarskom ophodnjom, kako je postao zamjenik direktora jedne od uspješnijih mađarskih tvrtki, kako je obišao čitavu Hrvatsku pješke s „ličkom kapom“ na glavi i sl. Upravo se u drugoj emigraciji prisjetio svog oca kojeg su okrutno pogubili Srbi zbog toga što je bio Hrvat, priče koja objašnjava zbog čega je bio onako okrutan prema „Vlasima“ i koju će otada ponavljati svi njegovi suradnici, sljedbenici, simpatizeri, i uopće svi hrvatski nacionalisti zadnjih četvrt stoljeća.

Zbog toga se njegova pretjerivanja – odnosno laganja – daju objasniti jedino uvidom u zbivanja unutar poslijeratne ustaške emigracije te Luburićevim mjestom u njoj. Jasno, ovdje se time ne možemo detaljnije baviti (ostavljamo to za jedan drugi rad), ali već je iz pisama koja nam je sakupio Mile Boban Otporaš, iz članaka Luburićeve *Drine* i *Otpora*, iz njegova prepucavanja s drugim tiskovinama te emigracije vidljivo zbog čega mu je bilo potrebno u svoje autobiografske članke unositi toliko laži da se u njima na kraju naprosto pogubio. Nakon što su se sve nade u izbijanje sukoba između zapadnih saveznika i Sovjetskog Saveza izjalovile, nakon što se pokazalo da od gerilskih akcija i podizanja ustanka – što je, znali su to svi iz ustaškog vodstva, imalo smisla jedino u slučaju izbijanja tog očekivanog nastavka Drugog svjetskog rata – nema ništa, nakon teških udaraca doživljenih uspješnim suzbijanjem tih pothvata (najvažnija je ona poznata pod nazivom „operacija Deseti travanj“ ili „operacija Gvardijan“), nakon izručivanja Jugoslaviji važnih (i manje važnih) ljudi vezanih za NDH iz austrijskih i talijanskih logora, oni koji su se iz svega toga nekako uspjeli izvući rasuti po dijelu Njemačke pod okupacijskom upravom zapadnih saveznika, po Španjolskoj, Argentini, Kanadi, SAD-u i Australiji uviđaju da se politički rad mora nanovo postaviti.

I tad se događa nešto što je bilo za očekivati: raspad je državnog sustava za posljedicu imao to da je svaka grupa nekada jedinstvene cjeline državnog aparata zadržala za sebe pravo da upravo ona (tj. oni) bude ta koja će nanovo formulirati političku strategiju čiji je cilj uspostava jedne nove nezavisne države Hrvatske. Mnogi su od njih uvidjeli da je ona NDH koja je propala ustvari kugla oko nogu nove hrvatske političke emigracije i htjeli su se riješiti tog teškog balasta. A ta se kugla dala svesti na dva imena: Pavelić i Luburić.

Premda se Luburić od samog početka svog političkog djelovanja pozivao na legitimitet zapovjednika i organizatora „Otpora“ – vojne organizacije nastale, prema Luburiću, na Ivan Planini još krajem 1944. godine, koja je za zadaću imala gerilsko i diverzantsko djelovanje u neprijateljskoj pozadini – ubrzo je uvidio da se svi od njega ograđuju i da o njemu govore rječnikom onih koje je



smatrao zajedničkim neprijateljima, rječnikom „srbokomunista“. Na njega udaraju Branimir Jelić i njegovi suradnici u *Hrvatskoj državi*, Ivo Oršanić i njegovi u *Našem putu*, Vinko Nikolić u njegovoj *Hrvatskoj reviji*, Juraj Krnjević u svome *Hrvatskom glasu*, na kraju i sam Pavelić i njegovi suradnici u Hrvatskom Oslobođilačkom Pokretu, nakon Pavelićeve smrti i njegov nasljednik Stjepan Hefer i drugovi. Na njega udaraju – što je posebno pogodilo Luburića koji je svoju političku izobrazbu i pretvorbu u hrvatskog nacionalista imao zahvaliti katoličkim političkim organizacijama u Hercegovini – čak i neki katolički krugovi u emigraciji, među njima i njegov učitelj, tada bivši fratar Žarko Vlaho.¹⁶⁸ Luburićeva su pisma suradnicima puna ogorčenja: „oni su ‘beati’“, „fina gospoda, čisti kao sunce, a mi koljači, raja“,¹⁶⁹ „dinarci“, „krvnici“, „Hercegovci“.

Da su takve izjave dolazile samo s one neprijateljske, „srbokomunističke“, odnosno „vlaške“ strane, potrebe za opravdavanjem svoje krvave prošlosti Luburić ne bi imao. Ali kad mu to dolazi od njegovih supatnika, suradnika, pa čak i onoga po „čijem je nalogu vršio svega i svačega“,¹⁷⁰ tada o svemu treba razmisliti i pronaći izlaza. Postojala su samo dva: ili za „klanja“ svaliti odgovornost i na druge, kako to ponekad čini u svojim pismima,¹⁷¹ ili prikazati „klanja“ kao svim Hrvatima u emigraciji razumljiv poriv za osvetom. On bira ovaj drugi.

¹⁶⁸ O tome vidi u članku Vjekoslav LUBURIĆ, „Posljedice psihološkog rata“, *Drina*, 11-12/1953., Madrid, 85 – 101.

¹⁶⁹ Navod iz pisma naslovljena Vladeku (Vlado Šimunec) i Ratku (Gagri), bez datacije. *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 993.

¹⁷⁰ Mislimo naravno na Poglavnika Antu Pavelića. Navod je preuzet iz pisma generala Drinjanina odnosno V. Luburića „braći u Kanadi“ od 16. kolovoza 1956. i glasi u cijelosti: „Ja sam Ustaša od postanka organizacije i vršio sam svega i svačega (nećitko) po nalogu Poglavnika.“ *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 95. Taj je napad po Luburića, izgleda, imao teške posljedice. Neki neimenovani članovi HOP-a njegovoj su supruci i majci njegove djece denuncirali Luburića kao „kriminalnog tipa i običnog ubojicu, koji je djecu klao i ljudsku krv pio“, što bi mogao biti jedan od glavnih razloga njihova razvoda. Pismo Vjekoslava Luburića Mirku Mehešu u Sudbury, Kanada, 8. veljače 1965., u: *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 431 – 438.

¹⁷¹ Od tih ćemo navesti samo jedno, gdje je i najizravniji kad odgovornost za okrutnosti za koje ga optužuju prebacuje i drugima na dušu. Radi se o pismu upućenom suradniku Miljenku Dabi Peraniću (datum nije vidljiv, vjerojatno sam kraj 1967. ili početak 1968. godine, u *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 798, 799). U tom ga je razdoblju pogotovo mučio slučaj povratka fra Krunoslava Draganovića u Jugoslaviju i propagandni značaj koji je taj povratak imao. Premda je uvijek svojim suradnicima poručivao da se klone napada na Katoličku crkvu i njezine svećenike – a razloga je za takvo što bilo – ogorčenost svime što se zbivalo u vezi s hrvatskom političkom emigracijom tada izlazi na vidjelo. U pismu kaže: „Ne radi se već o demagogiji, nego o zakržljanim mozgovima, i stvar Crkve to samo pojačava. Ja sam čovjek dobra apetita, zdrava humora, čvrsta sna i kad sam se htio ‘relagirati’ škakljao sam sam sebi tabane. Sada ne: sada samo mislim na one popove koji su meni crtali točke na mapi gdje ima vlaha, da se naprave ‘prolaze’ odnosno iste dokine, a onda od 1945. igraju se skrivečke, da ih ne bi tko vidio sa mnom, teroristom, koljačem, krvnikom, jer šta će reći kulturni pad, bogobožni Rim.“



Netrpeljivost pripadnika ustaškog pokreta i pridruženih članova bila je vrlo izražena prema pripadnicima srpske nacionalnosti. Premda se ta netrpeljivost u pravilu objašnjava u okviru hrvatskog nacionalizma (koji u ovom ili onom obliku daje prevladavajući ton hrvatskoj historiografiji, što je razumljivo i ima svoje pandane i u historiografijama drugih nacija) kao reakcija na nasilnu srpsku vladavinu u međuratnom razdoblju, znakovita je činjenica na koju valja obratiti pažnju da su upravo najznamenitije osobe ustaškog pokreta one u čijem životnom putu nema traga „srpskome teroru“. Ako kao točnu uzmemo tvrdnju Eugena Dide Kvaternika – jednog od izrazitijih hrvatskih šovinista i osobe od iznimnog značenja kad su u pitanju okrutnosti režima NDH prema Srbima – da je *raison d'être* ustaškog pokreta bila mržnja prema Srbima, onda ćemo se začuditi kad pročitamo, recimo, Pavelićeve *Doživljaje* ili Budakovo *Ratno roblje* ili Kvaternikova *Sjećanja i zapažanja* i tamo neuspješno pokušamo otkriti izvore njihove neupitne mržnje prema Srbima odnosno „Vlasima“. Gotovo da je pravilo: što više na ljestvici hijerarhije ustaškog pokreta i NDH, to manje razloga osobne naravi za mržnju prema Srbima.

A isto je vrijedilo i za poslijeratnu hrvatsku emigraciju; premda su većinom, sukladno *zemanu*, zamišljali novu Hrvatsku kao demokratsku republiku temeljenu na liberalističkom svjetonazoru, i dalje su njegovali stari mit hrvatskog nacionalizma o „srpskom teroru“ kao uzroku ustaške žestine – ali su isto tako i dalje rijetko koji od njih mogli reći da su taj teror na svojoj koži okusili. Pričom o okrutnom i bezrazložnom ubojstvu svog oca Luburić postaje jedinstven među takvima: upravo je on jedan od onih patnika Hrvata o kojima iz treće ili četvrte ruke pričaju svi oni koji ga optužuju da je koljač. Sad su njegovi postupci razumljivi svima koji se groze na krv – sad on više nije „luđak“ kako se u emigraciji govorkalo,¹⁷² „kriminalni tip i obični ubojica, koji je djecu klao i ljudsku krv pio“;¹⁷³ već jadno hrvatsko dijete iz siromašne Hercegovine kojem je bilo dosta srpske krvave vladavine.

Da je Luburić krenuo drugim putem pri opravdavanju svojih ratnih postupaka, tada bi se pretvorio tek u jednog od „strančara“ koji razjedinjuje Hrvate u trenutku kad im je jedini spas u jedinstvu. Izraz „strančarenje“ provlači se kroz njegova pisma i članke u kojima tumači suvremena zbivanja u drugoj emigraciji. Upravo kako bi prikazao štetne strane te boljke hrvatske poslijeratne političke emigracije, Luburić piše o zbivanjima u logoru na Janka Puszti koja su skoro pa uništila ustaški pokret u samim njegovim počecima.

¹⁷² O tome u pismu Vjekoslava Luburića gospođi Miri Buntić u Toronto, 16. travnja 1968. godine. *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 876 – 879.

¹⁷³ Pismo Vjekoslava Luburića Mirku Mehešu u Sudbury, Kanada, 8. veljače 1965., u: *Pisma Vjekoslava Maksa Luburića*, 431 – 438.



Potpisujući se kao „general Drinjanin“, Luburić je naglašavao vojnički karakter njegova poslijeratnog političkog pokreta, a sebe kao vojnika, točnije zapovjednika nad vojnicima. Temeljio je to na vojnom legitimitetu iz doba NDH – ali je taj legitimitet bio upitan. Prije svega, usprkos svojoj slavi i strahopoštovanju koje je njegovo ime nosilo u četiri godine NDH, Luburić nije bio ustaški junak i proslavljeni vojni zapovjednik ranga jednog Jure Francetića, Rafaela Bobana, Ante Moškova, Delka Bogdanića, Frane Sudara, Krune Devčića. Njegov je ratni put, točnije njegovo zapovijedanje u vojnim akcijama nije samo bilo relativno rijetko već i uvijek prekriveno maglom sumnje u njegovu uspješnost. U akcijama na Kozari nije se proslavio, u protuudaru na Banja Luku u rujnu 1944. bio je tek pomagač Helmuthu von Pannwitzu i njegovim Kozacima, upitna je ne samo bitka protiv crnogorskih četnika na Lijeveča Polju već i njegovo vodstvo nad snagama NDH koje su uništile tu četničku skupinu. Njegovo se zapovijedanje obranom Sarajeva završilo povlačenjem i prepuštanjem tog dijela središnje Bosne partizanskim snagama, do odsudne obrane „Zvonimirove linije“ čiji bi važan dio držale snage Luburićeva II. Zbora nije došlo, i na kraju – povlačenje prema Austriji završilo je katastrofom. Njegovo je vojno djelovanje u domovini nakon kraja rata bilo lišeno epskih poteza – koji se u takvim okolnostima ustvari dadu svesti na junačku pogibiju *à la* Delko Bogdanić. Osim toga, upitno je bilo koliko se jedan zapovjednik vojske može dobro snalaziti u posve drugačijim uvjetima političke borbe u emigraciji.

I tad Luburić izlazi s pričom o njegovim vojničkim pothvatima, obuci i diverzantskom tečaju u Janka Pusztu, o tome kako je bio zapovjednikom gerilskih skupina još prije rata, kako je u rukama držao mrežu kojom su ljudi, novac, streljivo, oružje i eksploziv kolali kroz Mađarsku. Time poručuje kako će i danas – pedesetih i pogotovo šezdesetih, kada njegovi autobiografski članci izlaze – znati obavljati konspirativni vojno-politički posao kao što ga je obavljao i tridesetih.

I tako se redom mogu objasniti sva njegova pretjerivanja, sve njegove laži: došavši u Janka Pusztu 1930. ili 1931. godine, stekao je pravo smatrati se „jednim od utemeljitelja ustaškog pokreta“ – i tu je ravan svome najljućem neprijatelju u emigraciji, Branimiru Jeliću; bio je „poddirektor trusta“ pun novaca, s autom, s otvorenim vratima za daljnje napredovanje u tvrtci, a on ipak sve to ostavlja u travnju 1941. godine – i na taj način svima poručuje da mu nije ni do novca ni do „političkog turizma“ kao što je čest slučaj kod drugih političkih emigranata.

Zbog svega toga smo u prikazu Luburićeva života do proglašenja NDH skloni osloniti se više na izvore koji o tome *ne govore* nego na one koji *govore*. Luburić u ključnim detaljima svoje priče laže, a te laži ponavljaju i drugi – neki



jer mu bezuvjetno vjeruju, neki jer žele da to bude istina, neki jer im to u danom trenutku odgovara. Priča o životu Vjekoslava Maksa Luburića od 1913. do travnja 1941. godine ustvari je poprilično dosadna priča o jednom mladiću, hrvatskom nacionalistu iz Ljubuškog koji prekida školovanje, postaje činovnik poput svog oca, zabrlja na poslu i zatim odlazi u Zagreb, pridružuje se drugim hrvatskim nacionalistima u (neuspješnom) pokušaju oružane borbe za uspostavu nezavisne države. Jedan od mnogih u Janka Puzti, vuče se za zapovjednikom Servatzyjem s piscicom *mašinom*, a nakon raspuštanja ustaške organizacije u Mađarskoj biva zaboravljen i čami u Budimpešti radeći isto ono što je radio i u Mostaru – sjedi u kancelariji. Da nije bilo Dušana Simovića i Adolfa Hitlera, malo bi tko znao da je taj čovjek ikada postojao.



SLIKA 1. Vjekoslav "Maks" Luburić (1913. - 1969.)



Gordan KARLIĆ, Višeslav ARALICA

LIFE AND WORK OF VJEKOSLAV MAKŠ LUBURIĆ UNTIL THE
PROCLAMATION OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA

SUMMARY

In this paper, the authors endeavour to present the life and work of Vjekoslav Luburić called Maks from his birth until the proclamation of the Independent State of Croatia. In the introduction, the reader is referred to the existing research in historiography, which has so far been scarce. In the chapter discussing his childhood, youth and escape from Yugoslavia, his family and origin are presented. The issue of his father's murder is analysed in more detail: Vjekoslav Luburić claimed in his memories published in the 1960s that the only motive for his father's murder was Serbian chauvinism toward the Croats. The paper continues with tackling his education and the break thereof due to the fact that he was expelled from the secondary school in Mostar. After this event, according to his own claims, Luburić endeavoured to emigrate in order to join the Ustaše, who were at that time organised by Ante Pavelić. Luburić's plan was most probably realised in the spring of 1933, when he entered Hungary from Baranja and joined the Ustaše in the Janka Puszta camp. His activity in this camp and in other Ustaše centres in Hungary is discussed in the chapter dealing with the time he spent in Janka Puszta. In his memories published after the end of World War Two, Luburić spoke of his high functions in Janka Puszta; the authors have however concluded that in this period, he was a person of no major importance in this camp, same as he was merely a minor member of the Ustaša organisation in Hungary. This explains the fact that after the disbandment of the camp, and not long after the Ustaša organisation began to cease to exist in the territory of Hungary, Luburić did not leave for Italy as many of his comrades did, but stayed in Hungary. This is discussed in the chapter dealing with the period from the disbandment of Janka Puszta until 10 April 1941. Though he continued to keep contact with key members of the Ustaša organisation who lived in Budapest (Mladen Lorković, Andrija Artuković, Tomislav Sertić), it may nevertheless be concluded that Luburić was merely a minor person in the Ustaša organisation in that period. Exactly as such, he returned to his homeland during the attack of the Axis powers on the Kingdom of Yugoslavia and the proclamation of the Independent State of Croatia in mid April 1941. In the concluding chapter, discussing Luburić's relation to historical science, the authors endeavour to present the methodological problems they came across while studying this period in Luburić's life, as well as to briefly explain why these problems are present and offer a way to solve them.

Keywords: Vjekoslav Maks Luburić; Ustaša movement; emigration.